

ממצאי הערכת מיזם סדנאות אלימות מילולית

מוגש ע"י 'מכלול', יחידת הערכה ומחקר
קרן שלם

חוקרת ראשית: ד"ר עדי לוי-ורד
עוזרת מחקר: אילה ליאור

שותפות לביצוע ההערכה:

- ד"ר נירית קרני ויזר, ראש המוקד לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית תל חי
- חגית בוכריס, מנהלת תחום תוכניות ייחודיות, השירות להערכה והכרה, אגף להערכה, הכרה ותכניות, מינהל מוגבלויות, משרד הרווחה והביטחון החברתי
- שרון גנות, מנהלת ידע ומחקר, קרן שלם

מרץ 2025

תוכן עניינים

3.....	תקציר מנהלים.....
4.....	ממצאים.....
4.....	א. הערכת המיזם מנקודת המבט של מקבלי השירות.....
5.....	ב. הערכת המיזם מנקודת המבט של מנחי הסדנאות.....
7.....	סיכום, תובנות והמלצות.....
8.....	פרק א' - הקדמה וסקירה ספרות בנושא אלימות מילולית.....
16.....	פרק ב' - רקע על המארג ומטרות ההערכה.....
16.....	מטרות ההערכה.....
17.....	פרק ג' - מתודולוגיה.....
17.....	סוג המחקר.....
17.....	גיוס השותפים לטובת ההערכה.....
17.....	משתתפי ההערכה.....
18.....	כלי ההערכה.....
19.....	מהלך ההערכה, איסוף הנתונים ולוח הזמנים.....
20.....	ניתוח הנתונים.....
21.....	פרק ד' - ממצאי מחקר ההערכה -.....
21.....	מנקודת המבט של מקבלי השירות.....
21.....	א. מידת ההשתתפות והמוטיבציה להשתתף בפעילות.....
22.....	ב. הבנת המושג "אלימות מילולית".....
24.....	ג. רכישת ידע חדש.....
25.....	ד. דרכי התמודדות עם אלימות מילולית.....
29.....	ה. חוויית הלמידה בסדנאות.....
33.....	ו. משוב על הסרטונים והמצגת.....
37.....	פרק ה' - ממצאי מחקר ההערכה -.....
37.....	מנקודת המבט של מנחי הסדנאות (צוות המסגרת).....
48.....	פרק ו' - מצגת הצגת ממצאים.....
61.....	פרק ז' - סיכום, תובנות והמלצות.....
63.....	נספחים.....
63.....	נספח 1: טופס הסכמה מדעת למנחי הסדנאות.....
64.....	נספח 2: טופס הסכמה מדעת לאפוסטרופוסים.....
65.....	נספח 3: טופס למקבלי השירות - הסכמה להשתתפות בהערכה (בפישוט לשוני).....
69.....	נספח 4: שאלון "לפני" למנחי הסדנאות לפני החשיפה לנושא האלימות המילולית.....
70.....	נספח 5: ראיון עומק עם מנחי הסדנאות - בסיום התכנית (הועבר ע"י מראיון בזום).....
72.....	נספח 6: שאלון להערכת התכנית - בעיני מקבלי השירות (בסיום התכנית).....

תקציר מנהלים

הקדמה

קרן שלם, הקרן לפיתוח שירותים לאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה) ברשויות המקומיות, פועלת במגוון דרכים להנכחת אנשים עם מוגבלות שכלית בכל תחומי החיים בחברה הישראלית, לצורך שילובם ושיפור איכות חייהם וחיי משפחותיהם. המיזם הנוכחי בא לחשוף את תופעת האלימות המילולית אשר חווים גם אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, ולתת לאוכלוסייה זו מענים להתמודדות עם התופעה.

אלימות מילולית המופנית כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית הינה תופעה שאינה מדוברת רבות. אולם למרבה הצער, אנשים עם מוגבלות שכלית פוגשים אלימות מילולית בסיטואציות רבות בחיי היום יום שלהם ויש חשיבות רבה להתייחס לסוגיה זו, ללמד אותם ואת המלווים אותם (הורים, משפחות, אנשי מקצוע) כיצד לזהות אירוע שיש בו אלימות מילולית וכיצד להתמודד איתו. לשם כך, פותח [מארג ההדרכה אלימות מילולית](#), שמטרתו לשמש כלי יישומי לאנשי המקצוע הנותנים שירותים לאנשים עם מש"ה. המארג כולל סרטון הסברה על התופעה וסדרת סרטוני סימולציה הכוללים אירוע של אלימות מילולית, ושלושה סרטוני חלופות להתמודדות (בסרטוני הסימולציה משתתפים שחקנים עם מש"ה). כמו כן המארג כולל מצגת בשפה פשוטה בעברית ובערבית וכן תדריך מקצועי בעברית ובערבית שמטרתו להקנות כלים לשימוש בסרטוני הסימולציה, ולאפשר לאנשי מקצוע במסגרות לנהל דיון ושיח על תופעת האלימות תוך שימוש בפתרונות אפשריים. בהמשך לפיתוח מארג ההדרכה תינתנה כחלק מהמיזם 4 סדנאות בנושא זה, עבור מקבלי השירות (עם מש"ה) על ידי צוות המסגרת. מטרת הסדנאות לחשוף את מקבלי השירות ואת צוות המסגרת לתופעת האלימות המילולית, וכן לתת מקום לביטוי עצמי/מחשבות הנוגעות לעניין, לתת הזדמנות לעורר שיח שבמסגרתו יראו/ישמעו את מקבלי השירות ואת הצרכים/תחושות שלהם, להכיר דרכי התמודדות שונות, ועוד. במטרה להעריך את מידת ההצלחה, התרומה והאתגרים של הסדנאות ושל מארג ההדרכה, בוצעה הערכה למיזם זה, אשר מוצגת במסמך זה.

מטרות ההערכה: א. לבחון את תרומת הסדנאות למקבלי השירות ולצוות, בעיקר במדדים של רכישת ידע, העלאת מודעות, יצירת שיח, חשיפה לדרכי התמודדות ועוד, ו-ב. לבחון את שביעות הרצון (חוזקות וחולשות) של המנחים מהסדנאות, מהתדריך הכתוב, מהמצגת ומהסרטונים.

מתודולוגיה

מחקר הערכה זה נעשה תוך שילוב גישות כמותיות ואיכותניות, במטרה להשיג את מטרות ההערכה. במחקר השתתפו 5 מסגרות (מע"שים), בהם 9 מנחי סדנאות ו-32 מקבלי שירות ברמת מוגבלות קל וקל-בינוני, אשר השיבו על השאלונים (בסיוע של רפרנט). באחת המסגרות ישנם דוברי ערבית. הסדנאות הועברו במהלך חודשים ינואר עד אפריל 2024. 86% ממקבלי השירות השתתפו בכל ארבע הסדנאות שהועברו על

ידי המנחים במסגרות. איסוף הנתונים נעשה באמצעות 3 כלים אשר פותחו על ידי יחידת 'מכלול': 1. שאלון "לפני" למנחי הסדנאות, 2. שאלון למקבלי השירות בתום הסדנאות, ו- 3. מדריך לקיום ראיונות עם המנחים בתום הסדנאות. ניתוח הנתונים נעשה בהתאם לאופי המידע - הנתונים הכמותיים נותחו באמצעות הצגת התפלגויות ומדדי סטטיסטיקה תיאורית (בהתאם לגודל המדגם), ואילו הנתונים האיכותניים נותחו באמצעות ניתוח תוכן קטגוריאל ופוצאת תמות מרכזיות.

ממצאים

ממצאי ההערכה מוצגים בדו"ח זה על פי חלוקה לשתי נקודות מבט – של מקבלי השירות ושל המנחים.

א. הערכת המיזם מנקודת המבט של מקבלי השירות

מרבית המשיבים (91%) ציינו כי הם בחרו ורצו להשתתף בפעילות, מטעמים שונים, כגון: רצון לקבל כלים להתמודדות ($f=8$), הבעת עניין, סקרנות ורצון ללמוד דברים חדשים ($f=7$), רצון ללמוד ספציפית את נושא האלימות המילולית ($f=6$), ו- תחושת הנאה ועניין בפעילות משותפת ($f=4$).

בחינת הידע והמודעות של מקבלי השירות למושג אלימות מילולית ומרכיביו, נבחן בכמה דרכים. ראשית, הקטגוריות שהוצאו מתשובותיהם לשאלה "מהי אלימות מילולית?", היו מגוונות: א. 1. שימוש בדיבור לא יפה, מילים גסות ולשון הרע ($f=16$), ב. שימוש בקללות ($f=13$), ג. שימוש במילים לצורך פגיעה, העלבה והשפלה ($f=11$), ד. צעקות והרמת הקול ($f=8$), ה. הבחנה בין אלימות מילולית לאלימות פיזית ($f=3$). שנית, שלוש קטגוריות ששיקפו את תשובותיהם החיוביות לשאלה "האם למדת דברים חדשים על אלימות מילולית בסדנאות?", הצביעו על מה שהם דיווחו שלמדו: א. כיצד לנהל שיחה בצורה יפה, מכבדת ונעימה שלא פוגעת באחר ($f=9$), ב. ניהול תגובות והתמודדות עם מצבים ($f=9$), ו- ג. הבנה מעמיקה של מהי אלימות מילולית ($f=3$). עם זאת, 6 מתוך 32 המשתתפים ציינו כי לא הרגישו שהסדנאות חידשו להם.

רכישת דרכים להתמודדות עם אלימות מילולית נבחנה באמצעות שאלת התרחיש הבאה: "אם יקללו אותך, או יפגעו בך או יעליבו אותך – מה תעשה? איך תגיב?". חמש קטגוריות הוצאו בניתוח תשובותיהם לשאלה זו: א. פנייה לגורם מוסמך כמו מדריך, מנהל או רכזת ($f=14$), ב. התעלמות והתרחקות מהסיטואציה ($f=10$), ג. תגובה רגועה ולא אלימה ($f=8$), ו- ד. שיקוף המצב והרגשות כלפי הפוגע ($f=3$), ו- ה. תגובה באותו מטבע (יחזירו לו/ה) ($f=2$). שאלה נוספת נשאלה לטובת בדיקת מהימנות התשובות, ואכן התשובות נמצאו דומות. בנוסף, נשאלה שאלה ספציפית לגבי פנייה לקבלת עזרה - "כשמישהו פוגע בך - האם חשוב לפנות למדריך או למישהו שאתה סומך עליו? אם כן – למה? איך הוא יכול לעזור?". מרבית מקבלי השירות ציינו כי חשוב לפנות למדריך לקבלת עזרה וציינו (בתשובות פתוחות) את המדריך כמקור לכלים, פתרונות וטיפול במקרה ($f=11$), כמקור לסיוע והפסקת הפגיעה ($f=9$) וכמקור של ביטחון ותמיכה רגשית ($f=3$).

שביעות הרצון מהסדנאות עצמן נבחנה באמצעות מספר שאלות. ראשית, 81% ציינו כי **נהנו** מהפעילות במידה רבה, 16% במידה בינונית ומשיב אחד בלבד לא נהנה כלל. שנית, תשובותיהם לגבי מה שהם **הכי אהבו** בפעילות קובצו לקטגוריות הבאות: א. סרטונים ($f=12$), ב. הנאה מכל הפעילות ($f=8$), ג. שיח ודיונים ($f=4$),

ד. כלים ודרכי התמודדות שרכשו במהלך הפעילות ($f=4$), ו-ה. העבודה הקבוצתית והמפגש עם החברים ($f=3$). כמו כן, תשובותיהם לגבי מה שהם **לא אהבו** בפעילות סבבו בעיקר סביב אופן ההתנהגויות שהוצגו בסרטונים ($f=11$), ועוד כמה תשובות בודדות של חוסר עניין במפגשים ללא הסרטונים, שעמום, או קושי בכך ש"כולם דיברו ביחד". מעבר לכך, כל היתר ציינו כי אהבו הכל וכי לא היה דבר לא אהבו ($f=13$). גם תשובותיהם לשאלה האם חוו קושי בפעילות הצביעו על כך שמרביתם (90%) לא דיווחו על קושי. מבין ה-10% שדיווחו על קושי, תוארו קשיים אישיים כגון קושי "לספר את הסיפור שלי", "קשה לי לדבר בצורה נעימה לחברות", ואף אחד שתיאר כי "רמת הדיבור" שלו נמוכה מאוד. מדד נוסף הצביע על כך ש-53% מהמשתתפים שיתפו וסיפרו לחברים או למשפחה על הפעילות הזו.

94% מהמשיבים ציינו כי תוכן **הסרטונים** שהוצגו להם היה מובן, 81% ציינו כי הסרטונים לימדו אותם דברים חדשים, 94% ציינו כי נהנו לראות את הסרטונים. עם זאת, 62% דיווחו כי לא חוו קושי בצפייה בסרטונים בעוד 38% דיווחו כי חוו קושי לראות את הסרטונים, ונימקו זאת בקושי לצפות בתכנים אלימים, בלחץ שזה יצא אצלם ובצורת הדיבור שהטרידה אותם כפי שהיא הוצגה. התייחסות נוספת העלתה כי הסרטונים עוררו הציפו בקרב חלק ממקבלי השירות חוויות אישיות.

ב. הערכת המיזם מנקודת המבט של מנחי הסדנאות

מתוך השוואה בין דיווח המנחים לפני ואחרי הסדנאות ניתן ללמוד כי התייחסותם למושג אלימות מילולית נהייתה רחבה יותר לאחר הסדנאות וכללה אף הרמת קול, צעקות וכל דיבור שעלול להתפרש כפוגעני ע"י האחר. כמו כן, בתום הסדנאות העריכו המנחים את שכיחות התופעה יותר מכפי שהעריכו אותה בהתחלה, על אף שגם בהתחלה כמחציתם סברו כי מדובר על תופעה שמתרחשת מספר פעמים ביום. אחד המנחים אף ציין כי היה מופתע מהשכיחות הגבוהה שקיימת. מבחינת שכיחות הפניות אליהם לטובת טיפול במקרי אלימות מילולית – גם לפני וגם אחרי הסדנאות ציינו המנחים את השכיחות הגבוהה בה פונים אליהם מקבלי השירות. עם זאת, נראה על פי הממצאים כי אחרי הסדנה המנחים אף הם רכשו כלים מיטביים יותר לטיפול והתמודדות במקרי אלימות מילולית שמגיעים אליהם.

המנחים ציינו כי הם יותר מודעים היום לאופן שבו הם מדברים ומתנהגים. הם הביעו את הרגישות המוגברת והסבלנות שהתפתחו בעקבות הסדנאות, את ההבנה לצורך בהקשבה ושיח, את השפה שבה הם משתמשים כיום ואת התגובות שלהם שהשתנו. הם מודעים לאופן שבו המילים שלהם עשויות להתפרש על ידי החניכים, ומתייחסים בצורה מיידית ורצינית יותר לתלונות על אלימות מילולית. מעבר להשפעה עליהם, לדברי חלק מהמנחים ההשפעה התרחבה לצוות בכלל המסגרת. מעבר להיבטים מקצועיים חלק מהמנחים דיווחו אף על שימוש בכלים אלו בחיים האישיים והמשפחתיים שלהם. תשובותיהם לשאלה הישירה לגבי תרומה הסדנה עבורם מבחינה מקצועית, היו זהות שכן כולם ציינו כי תרמה להם בפיתוח מודעות גבוהה יותר, להשפעה של שיח והקשבה, לחידוד תשומת הלב לצורך ולתגובות של מקבלי השירות וכן לחשיבות הרגישות והאמפטיה.

כאשר נשאלו המנחים לגבי תרומת הסדנאות למקבלי השירות ומידת שיתוף הפעולה שלהם עם הנושא, הם ציינו תשובות שונות, החל מקושי ראשוני שהיה למקבלי השירות אך פתיחות במהלך הסדנאות, תחושה שמקבלי השירות שיתפו במידה ניכרת סיפורים אישיים שלהם תוך אוירה תומכת ושיתופית בקבוצה, תחושה של עלייה משמעותית במודעות לנושא ואף שיפור ביכולת הביטוי ומידת ההשתתפות בסדנאות. כמו כן הם ציינו כי נפתחו בפני החניכים אופציות חדשות לתגובות ולהתמודדות עם מצבי תסכול.

חלק מהמנחים ציינו כי הופתעו מהמידה הגבוהה של שיתוף הפעולה בקרב מקבלי השירות, הופתעו מהשפעתו של טון הדיבור על מקבלי השירות, הופתעו לראות שיש מקבלי שירות שכלל לא היו מודעים לקיומה של אלימות מילולית (רק פיזית) וכן הופתעו שלחלק ממקבלי השירות כבר היו כלים שרכשו להתמודדות במצבים מעין אלו.

האתגרים/קשיים עליהם דיווחו המנחים היו מגוונים, וביניהם: קושי בניהול הדינמיקה הקבוצתית (במיוחד כאשר קונפליקטים אישיים שצפו מחוץ לסדנה חזרו ויצרו מתח במהלך הפעילות), אתגרים רגשיים שעלו (הן למנחים והן למקבלי השירות) בשל שיח שעלה בקבוצה, שילוב מקבלי שירות פחות ורבאליים בשיח, חזרתיות בסיפורים שסופרו, צורך להפגין כל הזמן דוגמה אישית בהתאם לנלמד, קושי של מקבלי השירות ליישם את הכלים שלמדו (בשל התייחסות שונה בסביבות שונות, קושי בשינוי התנהגויות והרגלים מושרשים, ועוד). אתגרים נוספים שעלו הם: משך הזמן שהוקדש לפעילויות (שלעיתים קרובות התארך מעבר למתוכנן), וכן הבדלים תרבותיים ותפיסתיים בין חניכים מהחברה הערבית והיהודית (אשר באו לידי ביטוי בתכני הסדנאות). כל המנחים ציינו כי **4 מפגשים אינם מספיקים על מנת לייצר ולהטמיע את המודעות ודרכי ההתמודדות** במצבים של אלימות מילולית, באופן שגרתי. חלקם **המליץ להרחיב** את הסדנאות הללו למהלך כל השנה, במסגרת של סדנה שבועית שעוסקת בכך. הם אף **הציעו לשלב כלי עזר** שיהיו במסגרת מול עיניהם של מקבלי השירות באופן יומיומי כך שיוכלו להמשיך ולתרגל את המיומנויות שנלמדו (כדוגמת הכלים ב"תראו אותי"). חלק מהמנחים ציינו כי היו שמחים אם ניתן היה לבצע התאמה גם לקבוצות נמוכות יותר, שגם זקוקות לכך.

ההערכה עסקה גם בשביעות רצון המנחים מהמארג שנבנה עבורם – מצגת, סרטונים ותדריך. בנוגע **למצגת**, מרביתם ציינו כי היא הייתה ברורה, מובנת וסיפקה דוגמאות שהעשירו את התהליך והקלו על המנחים במהלכו. השימוש במסך עליו הוקרנה המצגת סייע להם לשמור על הקשב והערנות של מקבלי השירות. עם זאת יש שהתייחסו לכך שהם לעיתים קרובות נדרשו לבצע התאמות ולפשט את החומר המוצג, לפרט ולהביא עוד דוגמאות מהשטח. לדבריהם חשוב לשלב ולהוסיף סמלים במצגות, בעיקר עבור אלה שלא קוראים. אתגר נוסף היה בהתאמה התרבותית (לדברי המנחה, "המצגת הייתה מלאה בדוגמאות, שהן לא רלוונטיות לעולם הערבי, לסלנג ולטון הדיבור של התרבות שממנה הם באים"). בנוגע **לסרטונים**, מרבית המנחים הביעו שביעות רצון גבוהה וציינו כי הם היו ברורים, סייעו להעביר את המסרים, והביאו ליצירת שיח פורה בקבוצה. עלתה המלצה להוסיף סרטונים נוספים. עם זאת יש שהתייחסו לכך שהם היו מורכבים מידי

ולכן המנחים נדרשו לבצע עצירות באמצע לטובת תיווך, הנגשת התכנים ושאלות תוך כדי הסרטון ולא רק בסופו. קושי מרכזי עלה בקרב מקבלי שירות דוברי ערבית. לגבי **התדריך הכתוב**, עבור חלק מהמנחים התדריך היה לעזר רב, במיוחד בתכנון כל מפגש ובארגון המפגשים עצמם. עם זאת אחד המנחים ציין כי העדיף שכל המידע יהיה במצגת אחת ומנחה אחר ציין כי התדריך לא יכול להתאים בהכרח לכל הקבוצות וכי הם נדרשו להנגיש את התוכן בדרכים שונות בהתאם לאופי הקבוצה ולאופי המנחה.

סיכום, תובנות והמלצות

ממצאי ההערכה מצביעים על הצלחת פיילוט סדנאות האלימות המילולית בחמש מסגרות, כולל החברה החרדית והערבית, כאשר עבור החברה הערבית נמצא צורך בהתאמות תרבותיות נוספות, בעיקר בהנגשה ובשפה. הסדנאות יצרו מרחב בטוח ללמידה, העמיקו את ההבנה של האלימות המילולית, השלכותיה ודרכי ההתמודדות עמה, והשפיעו על תפיסות והתנהלות המדריכים, תוך חיזוק המודעות להשלכות השיח ולטיפול תקשורת רגישה ומכילה. שביעות הרצון מאמצעי ההדרכה – סרטונים, מצגת ותדריך – הייתה גבוהה, אך עלה צורך בתיווך נוסף מצד המדריכים, שכן מקבלי השירות התקשו להבין את התכנים ללא הבהרות והסברים משלימים. בין האתגרים שצוינו על ידי המדריכים עלו קונפליקטים בין משתתפים, עומס רגשי והתמודדות עם נושאים רגישים, ולכן הומלץ לשלב ליווי של דמות מקצועית, כגון עובד סוציאלי, שתספק תמיכה נוספת במהלך התהליך. לצד זאת, נמצא כי ללא המשך תרגול, שיח שגרתי והטמעת הנלמד במסגרות, ההשפעה לא תישמר לאורך זמן. לפיכך, הוצע לפתח מודלים מותאמים לרמות שונות, להרחיב את מאגר ההדרכה, לשלב תרגול יומיומי ולבסס שיח מתמשך בנושא. נוסף על כך, ד"ר נירית קרני-ויזל הציעה למנף את ממצאי הפיילוט לכתיבת מאמר אקדמי, במטרה להרחיב את השפעתם ולהעמיק את תרומתם בתחום החינוכי והטיפול. בסיכומו של דבר, קיימת חשיבות להמשך פיתוח והרחבת המיזם למסגרות נוספות, תוך שימור נקודות החוזקה והתמקדות בשיפור ההיבטים הדורשים התאמה נוספת.

פרק א' - הקדמה וסקירה ספרות בנושא אלימות מילולית

קרן שלם, הקרן לפיתוח שירותים לאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה) ברשויות המקומיות, פועלת במגוון דרכים להנכחת אנשים עם מוגבלות שכלית בכל תחומי החיים בחברה הישראלית, לצורך שילובם ושיפור איכות חייהם וחי משפחותיהם. המיזם הנוכחי בא לחשוף את תופעת האלימות המילולית אשר חווים גם אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, ולתת לאוכלוסייה זו מענים להתמודדות עם התופעה.

להלן סקירת ספרות הנוגעת בתופעת האלימות בקרב אנשים עם מוגבלות בכלל ואנשים עם מש"ה בפרט, אשר נכתבה על ידי פרופ' שונית רייטר וד"ר נירית קרני - וייזר (2015), מתוך מחקרן: ["דיווחיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית המתגוררים במסגרות הדיור השונות, על תופעת האלימות המילולית המופנית כלפיהם: ממדי התופעה, אפיוניה ודרכי תגובה"](#):

נושא האלימות, על סוגיה השונים, נידון באופן נרחב בעולם. כ-15% מהמבוגרים בעולם מוגדרים כאנשים עם לקויות. אנשים אלו מדווחים לעתים קרובות על היותם קורבנות לאלימות בסיכון מוגבר לעומת כלל האוכלוסייה ללא לקויות (Hughes, et al., 2012).

המידע על מספר האנשים עם לקויות החיים בישראל הוא חלקי. מתוך המידע המתקבל מהדיווחים הקיימים, ניתן להניח כי בישראל ישנם 650,000 אנשים עם לקויות שונות (הכהן וולף, ובן דוד-ויטמן, 2013; מורבר, 2009). הנתונים על היקף התופעה של ההתעללויות בקרב אוכלוסייה, זו נשענים בעיקר על מחקרים שנעשו בארה"ב, באוסטרליה ובבריטניה.

אנשים עם לקויות בכלל פגיעים יותר ונחשפים לאלימות, להשפלה ולניצול פי ארבעה מאשר אנשים ללא לקויות, ונשים אף יותר מגברים. ממצאי מחקרים מראים כי אנשים עם לקויות נמצאים בסיכון גדול יותר לחוות אלימות לעומת כלל האוכלוסייה, ושאליומות זו לעתים קרובות נחוות מגורם מוכר או ממטפלים הכוללים בני משפחה ואנשי מקצוע. בנוסף, מתוך הנתונים המחקריים עולה כי אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית חשופים לאלימות פי עשר לעומת אנשים ללא לקויות (פרימור, לרנר, 2015; French, Dardel, Price-Kelly, 2011; Powers, Hughes, & Lund, 2009).

כפי שנאמר לעיל יש לציין כי מרבית הספרות המחקרית בעולם בנושא של אלימות כלפי אנשים עם לקויות אינה מתייחסת באופן ספציפי לאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, אלא לכלל אוכלוסיית האנשים עם לקויות. לעומת זאת, בישראל ישנם מחקרים הבודקים באופן ספציפי אלימות כלפי ילדים ואנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית ובהם נמצא כי קיימת אלימות על סוגיה השונים (מינית, פיזית, מילולית, וכו') כלפי אוכלוסייה זו (הכהן וולף, ובן דוד-ויטמן, 2013; מורבר, 2009; קרני-וייזר, ורייטר, 2009; שחר, 2004; שטרסברג, ואיתן-ריבליס, 2006).

הגדרה וסוגי אלימות

הספרות המחקרית עוסקת בסוגי התעללויות ואלימות שונים כגון: פיזית, מינית, רגשית או נפשית, הזנחה, התעללות או אלימות פאסיבית או הקשורה בבכות, הטרדה והתעללות מוסדית (ראה לדוגמא: הכהן וולף, ובן דוד-ויטמן, 2013; פרימור, ולרנר, 2015; Hall & Innes, 2009; French, et al., 2009; Dowse, et al., 2013; Hughes, et al., 2012).

ההגדרות לאלימות הן רבות ומגוונות, אך באופן כללי כולן מתארות פגיעה פיזית, פגיעה מילולית ויחסים אגרסיביים המהווים איום, פגיעה פיזית או רגשית לקורבן בדרך ישירה או עקיפה (Craig & Pepler, 2007; Lund et al., 2012; Olweus, 1992; Sherer & Nickerson, 2010).

האלימות לרוב מאופיינת בכוחניות בין התוקפן והקורבן, ויוצרת מצב של חוסר יכולת של הקורבן להגן על עצמו מפני התוקפן. הקורבנות של האלימות חווים תופעות שליליות ארוכות טווח - פיזיות, אקדמיות ופסיכולוגיות הנובעות מההתעללות המתמשכת בהם. מאפיינים אלו של אלימות מקשים על הקורבנות להגן על עצמם (Craig & Pepler, 2007; Gruber & Fineran, 2008).

להלן סקירה קצרה של סוגי האלימות הנידונים בספרות המחקרית:

אלימות ישירה פוגעת באחרים בדרך של אלימות פיזית ומילולית כגון: הכאה, בעיטות, איומים והפחדה בעוד שאלימות עקיפה פוגעת באחרים בדרך חשאית, כגון: רכילות, נידוי חברתי, או הפצת שמועות (Balin-Arcaro, et al., 2012; Côté, Vaillancourt, Barker, Nagion & Tremblay, 2007).

המונח **אלימות עקיפה** הנו בעל מאפיינים דומים לאלו של האלימות הישירה, עם זיקה לתוקפנות בכלל ודגש על תוקפנות חברתית בפרט. תוקפנות חברתית גורמת מזק ע"י פגיעה בהערכה העצמית של הקורבן ובסטטוס החברתי שלו (Crick & Grotpeter, 1995; Galen & Underwood, 1997 in Balin-Arcaro, et al., 2012).

האגודה האמריקאית לרפואה מגדירה **בריונות** כסוג של התנהגות אלימה באופן הבא: "התנהגות שלילית הכוללת: א. דפוס חוזר של אגרסיביות, ב. כוונה ברורה לפגוע או להטריד את הקורבן למרות מצוקתו הגלויה של הקורבן, ג. חוסר איזון אמיתי ביחסי הכוחות (כלומר - גיל, גודל), כאשר אדם, בין אם ילד או מבוגר חזק יותר או קבוצה של תוקפים באופן פיזי או פסיכולוגי קורבן במצב פגיע" (Buell, Hallam, Gamel, McCormick & Scheer, 1999). הבריונות כוללת התנהגויות ישירות, כגון: לגלוג, איום, הכאה וגניבה. בנוסף, היא כוללת גם התנהגויות לא ישירות, לדוגמא, בידוד הפרט/הקורבן מבחינה חברתית בדרך של הפצת שמועות (Dupper & Meyer-Adams, 2002).

אלימות מינית מוגדרת ככל התנהגות, אמירה ומעשה שיש בהם הקשר מיני הנכפה על אישה, גבר, ילדה או ילד בלא הסכמה חופשית. הפוגעים עשויים להיות גברים, נשים וילדים. זוהי אלימות המתבטאת במעשה

בעל אופי מיני, הננקט על-ידי תוקף כלפי כל אדם הנתפש כחלש ממנו, פשע שמטרתו להשפיל את הקורבן ולשלוט בו. אלימות מינית הנה תופעה חברתית שקיימת בכל חברה אנושית שבה מקובלים חוסר שוויון בין המינים והתנהגות אגרסיבית (קליין, נאור-מנדאל, 2015).

סוג נוסף של אלימות, מתייחס אל **הקנטה**. הובר ואוליבר (Hoover, Oliver & Thomson, 1993) מגדירים הקנטה כסוג של אלימות הכולל הפצת שמועות, לעג, התעללות מילולית, חרם או השפלה והבכה.

המונח '**אלימות מילולית**' מתואר בספרות כצעקות, קללות והתנהגות מעליבה (Benson & Fuchs, 1999). הגדרה נוספת לאלימות מילולית מתייחסת לממדים הבאים: לגלוג, קריאה בשמות גנאי, חרם, צעקות, העלבה, השפלה, הפחדה, איומים, הערות גזעניות וביטויים אחרים המכוונים לפגוע באדם מסוים וכל התנהגות אלימה אחרת שיש בה היבט מילולי (Olweus & Limber, 1999; Uzun, 2003).

הנושא של אלימות מילולית מופיע מעט מאוד בספרות המחקרית, למרות השכיחות והחשיבות של התופעה (ראה למשל: Karni-Vizer, 2014). אי לכך, המחקר הנוכחי מתמקד באיתור ותיאור תופעת האלימות המילולית המופנית כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית.

קיימים מספר מודלים שמנסים להסביר את התופעה של אלימות כלפי אנשים עם לקויות בכלל ואנשים עם מוגבלות שכלית בפרט. המודלים מראים כי אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית הם קורבנות לאלימות מעצם היותם עם לקות (ראה למשל: בריין, 2002). ההסבר המסורתי מתבסס על **המודל של הקשר בין תלות ולחץ**. ההתעללות היא תוצר של התלות של הפרט עם הלקות בסביבתו. התלות יוצרת לחץ בקרב המתעלל וההתעללות משחררת מתחושת הלחץ. כלומר, האדם עם המוגבלות שכלית התפתחותית תלוי בסביבתו מעצם היותו עם לקות, ומכך, הדבר יוצר לחץ בקרב הסובבים אותו. לפי מודל זה, ניתן להסביר כי הלחץ של הפרט ללא הלקות מוביל לשימוש באלימות כלפי האדם עם הלקות. מודל נוסף שמסביר את התופעה הוא **מודל מאבקי הכוחות** הגורס כי כאשר מופעלת אלימות כנגד הפרט עם המוגבלות שכלית התפתחותית, הוא מגיב באלימות שכנגד. לפי מודל זה קיים מאזן כוחות שווה, נוצר שיווי משקל במערכת. אך כאשר הכוחות לא שווים, הצד החלש (בד"כ האדם עם הלקות) הופך לקורבן (Lumley & Miltenberger, 1997). מודל אחר שלפיו ניתן להסביר אלימות כלפי אנשים עם לקויות הוא **מודל הלמידה החברתית**. ההנחה הבסיסית במודל זה היא שהתוקפן למד כי האלימות 'משלמת' והקורבן למד ש'מותר להתיר את דמו'. תוצאת הפגיעה הראשונה, מבחינת הקורבן עם הלקות, תיווצר למידה של פאסיביות וחוסר ישע, והדבר עלול לפגוע באופן משמעותי בדימוי העצמי ובערך העצמי של הקורבן. אי לכך, הפרט עם הלקות ילמד לקחת על עצמו את מודל הקורבן.

על פי **המודל האקולוגי**, האדם עם הלקות נתפס כ'אדם לא שלם', כ'אדם פגום' אשר העמדות כלפיו הן שליליות וסטריאוטיפיות. עמדות שכאלה המבוססות על סטיגמה עלולות לחזק התנהגות עוינת ואלימה כלפי האדם עם הלקות (Bronfenbrenner, 1997).

ניתן לסכם ולומר כי הסיבות לאלימות כוללות: היבטים פסיכולוגיים וחברתיים, מאבקי כוח, למידה חברתית, סטיגמה, תלות, ונחיתות אישית וחברתית (Krakowski & Czobor, 2004).

תרשים 1 – הסיבות לאלימות

מתוך הסיבות שצוינו, לעתים קרובות אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית מהווים מטרה לאלימות כלפיהם.

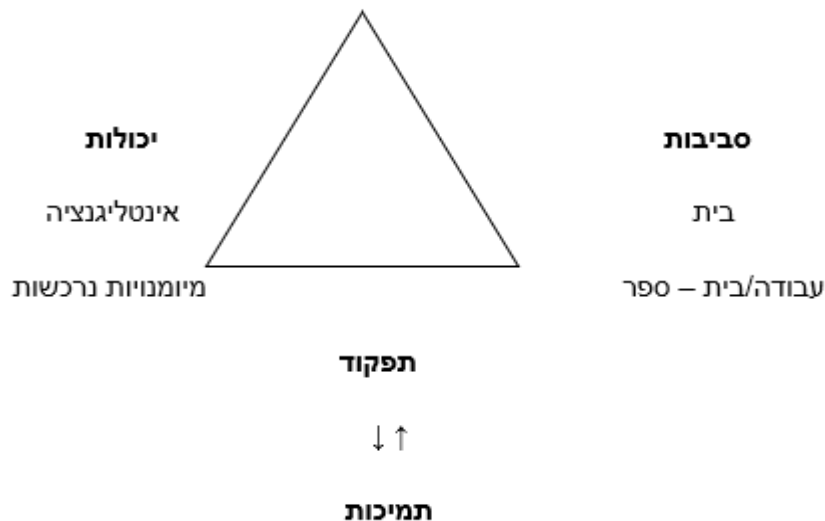
מוגבלות שכלית התפתחותית מתפתחת מגורמים שונים, אך מופיעה לרוב כתוצאה של פגיעה המתרחשת לפני הלידה או בסמוך לה. פעמים רבות הגילוי והאבחון מתרחשים בשלבים מאוחרים יותר בהתפתחותו של הילד. ניתן לציין גורמים שכיחים ובתוכם: פגיעות פנימיות או חיצוניות במהלך ההיריון והלידה, השפעות של אלכוהול וסמים, פגיעות פיזיות, שינויים מטבוליים וכיו"ב. סיבות גנטיות גורמות למוגבלות שכלית רק בכ 35%- מהמקרים (ניסים, גורבטוב, ובן שמחון, 2011).

על - פי ההגדרה העדכנית של האגודה האמריקאית לפיגור שכלי משנת 2010, הוצע להשתמש במונח מוגבלות שכלית התפתחותית (Intellectual Developmental Disability), כמתאפיינת במוגבלות משמעותית בתפקוד השכלי ובהתנהגות מסתגלת, כפי שהן באות לידי ביטוי במיומנויות תפיסתיות, חברתיות ומעשיות. מוגבלות זו מתחילה לפני גיל 18. "הליקוי האינטלקטואלי" נמדד בתפקוד לקוי בתחומי הכושר השכלי, בקשיים בהתנהגות מסתגלת, בקשיים בהשתלבות חברתית מבחינת יחסים בין אישיים ותפקידים חברתיים ובבעיות בתחום הבריאות הפיזית והנפשית. כל אלה באים לידי ביטוי בסביבה בה הפרט חי ופועל. ההגדרה מצביעה על קיום קושי אצל הפרט עם מוגבלות שכלית התפתחותית בהסתגלות חברתית באופן כללי, ובאופן ממוקד יותר במיומנויות חברתיות ובאינטראקציות בין – אישיות (Schalock, Borthwick-

(Duffy, Bradley, Buntinx, Coulter, Craig, & Yeager, 2010).

אחת ההשלכות העיקריות של הגדרה זו עוסקת בצורך לנתח את מאפייני סביבתו של הפרט ואת המידה שהסביבה עשויה לאפשר צמיחה אישית, השתתפות בעלת משמעות ואינטראקציות חברתיות, כפי שהדבר עולה בתרשים מספר 2.

תרשים 2: הגדרת הלקות האינטלקטואלית לפי עוצמת התמיכות

מתוך התרשים עולה כי ההגדרה הרב ממדית של המוגבלות השכלית ההתפתחותית (פיגור שכלי) מחייבת התייחסות לממדים הבאים: א. מערכים ייחודיים שבהם הפרט מתגורר, מועסק, מקבל שירותי חינוך, מבלה את שעות הפנאי, מקיים יחסי גומלין ועובר תהליכי חברות. ב. המידה שבה מאפייני הסביבה מקדמים או מגבילים את הגורמים המשפיעים על צמיחתו, על התפתחותו ועל רווחתו של הפרט. ג. סביבות אופטימליות המספקות הזדמנויות ומקדמות את הפרט בהיבטים הבאים: עצמאות, יחסים חברתיים, תרומות, השתתפות בקהילה ורווחה אישית.

הגדרה זו של מוגבלות שכלית התפתחותית מבוססת על מודל אקולוגי, לפיו יש לתת חשיבות רבה לסביבה הפיזית והחברתית של הפרט המהווה משתנה בעל כוח רב בהתפתחותו. אלימות והצקה הם מרכיב מרכזי במחסומים לתפקודו החברתי של הפרט.

רייטר (2004) מציינת את הפונקציות של יחסים חברתיים: א. פונקציה של ביטחון – אנו חיים בחברה ומכאן הצורך להשתייך לקבוצה. ב. ערך התפתחותי – יחסים חברתיים חיוניים להתפתחות השכלית של האדם ואין תחליף לתרומתם להתפתחות יכולת החשיבה של הפרט. הם חשובים להתפתחות השפה, לבשלות הרגשית, ליכולת של שליטה בתגובות ולרכישת התנהגויות מקובלות לפי ציפיות תרבותיות ולהתפתחות המוסרית של האדם. ג. תמיכה חברתית – תמיכה שנותנים חברים זה לזה בשעות משבר. החברויות בין אנשים מבוססות על קשר שאינו תלוי בדבר. ד. גיבוש ההערכה העצמית של הפרט – החברות מאפשרת

לפרט לתת ביטוי לתחושת הייחודיות שלו ולקבל הערכה על כישוריו המיוחדים. ה. הקניית בני זוג נוחים למשחק ולפעילויות בידור משותפות.

כמו כן, רייטר (שם) מציעה כי נקודת המוצא של המודל האקולוגי היא הסביבה. לדוגמא: הפרט עם הנכות נתקל בסביבה מגבילה וחסרת נגישות, הגורמת לכך שהתפתחותו התקינה בתחום של יחסים בין אישיים נחסמת ונוצרת חומת זכוכית בינו לבין האחרים. בעיה מרכזית זו, כחלק מבעיות נוספות, משפיעה לרעה על היכולת החברתית של הפרט ותורמת להיווצרות מוגבלויות בתחום החברתי. התהליך הזה מוביל לבדידות מבחינה רגשית וחברתית והבדידות גורמת למוגבלויות חברתיות נוספות. הפתרון המוצע במודל זה הוא טיפוח האוטונומיה, כלומר - העצמת הפרט להתמודדות עם הדחייה החברתית על - מנת שיכולותיו ליחסים בין אישיים יתפתחו באופן מרבי. המחקר הנוכחי יתמקד בבדיקת תופעת האלימות המילולית, כחסם חברתי המשפיע על מארג חייו של האדם עם המוגבלות השכלית ההתפתחותית.

הגילויים של בידוד, הסתגרות, וחוסר ערך עצמי יכולים להראות באופן שונה בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית. אנשים אלו עשויים להתמודד מול סטריאוטיפים שליליים בעקבות הלקות שלהם, שיכולים להוביל אותם להרגיש: חוסר הערך עצמי, שההתעללות הוא משהו שהם חייבים "לעבור" עם בגלל לקותם, אשמה על כך שהם "נטל" על המטפל שלהם, בידוד בגלל הלקות ומכך מקבלים עליהם את היחס שהם מקבלים מהחברה. בשל רגשות אלה, ובנוסף למוגבלות הלקות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, אנשים אלו לא תמיד יכולים לזהות את מצבי הניצול שהם נמצאים בהם או שהם חושבים שההתעללות היא מצב נורמלי (בריון, 2002; Whitcomb, 2004; Gesson, 2004).

אנשים עם לקויות נמצאים בסיכון גבוה יותר, לעומת אנשים ללא לקויות, לחוות מצבי אלימות מגורמים שונים: מבן הזוג שלהם, מהאפוטרופוס שלהם או מבן משפחה אחר, מחברים, או ממטפלים שלהם. אנשים עם לקויות המתגוררים במוסדות של דיור מעוני וקהילתי עלולים לחוות אלימות מצד אנשי הצוות של המוסדות הללו, ומצד תושבים אחרים המתגוררים עמם. יתרה מזאת, המסגרת הדיורית 'הסגורה' של מוסדות המגורים עלולה ליצור סיכונים גדולים יותר - אנשים עם לקויות אינם מסוגלים או מפחדים לדווח על אלימות מצד הצוות או הדיירים האחרים מכיוון שהם חוששים כי הגילוי יוביל לאלימות נוספת כלפיהם (Dowse, et al., 2013). בעיית האלימות כלפי אנשים עם לקויות קיימת גם בקרב אנשים אלו המתגוררים עם בני משפחתם. ישנם גורמים רבים אשר יכול לשמש כחסמים לנשים וגברים שחווים מצבי אלימות במשפחה. הלקות היא מכשול קריטי אחד כזה, ולמרבה הצער הלקות הנה לעתים קרובות הגורם לאלימות מתוך במשפחה (ראה למשל: Gesson, 2004).

למרות השכיחות הגבוהה של אלימות בחייהם של אנשים עם לקויות, לעתים קרובות יש לאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית גישה מוגבלת מאוד לשירותים חברתיים, לתכניות חינוכיות, למתקני בריאות, ולמערכת המשפט. אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית עלולים להיתקל במחסומים בגישה לשירותי אלימות במשפחה בשל מחסומי ניידות או תקשורת, פחד שלא יבינו אותם או שלא יאמינו להם, תחושת בושה או

האשמה עצמית הקשורה לכך שיש להם לקות, בידוד פיזי וחברתי בשל הלקות שלהם, פחד מכך שאנשים אחרים בקהילה ידעו שיש להם לקות, העובדה שהתוקפן הוא איש משפחה או מטפל של האדם עם הלקות (בריינ, 2002 2004; Whitcomb, 2004; Gesson, 2004).

אדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית שהותקף על ידי הגורם המטפל שלו יתקשה להתלונן עליו בשל היחסים המורכבים הקיימים בין השניים. יתרה מזאת, אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית לעיתים מפרשים את הניצול הזה כיחס של אהבה או הפגנת חיבה (שחר, 2004; Bryen, Carey & Frantz, 2003; Sullivan, 1999).

מחקרים שנעשו בעולם בנושא של אלימות כלפי אנשים עם לקויות עוסקים בעיקר באלימות נגד נשים. הממצאים מראים כי אלימות נגד נשים עם לקויות מדווחת באופן משמעותי יותר והיא חמורה יותר לעומת נשים באופן כללי. למשל, באוסטרליה מדווח כי נשים עם לקויות המתגוררות בדיור מעוני או קהילתי חוות אלימות ברמה גבוהה (בעיקר מינית) באופן מתמשך ולפרקי זמן ארוכים. בנוסף, הן חוות את האלימות ממספר גדול יותר של תוקפים לעומת נשים בנות גילן ללא לקויות. נשים עם לקויות נמצאות כ 40% סיכוי גבוה יותר להיות הקורבנות של אלימות במשפחה מאשר נשים ללא לקויות, ויותר מ- 70% מהנשים עם לקויות היו קורבנות של מפגשים מיניים אלימים בזמן כלשהו בחייהם (Attard & Price-Kelly, 2010; Brownridge, 2006; Dowes, et al., 2013; Frohmader, 2014).

בארצות הברית, בדומה לאוסטרליה, מדווח כי אנשים עם לקויות חשופים וחווים התעללויות על כל סוגיהם (לדוגמה: אלימות במשפחה, תקיפה והתעללות מינית) בשיעורים גבוהים יותר מאשר אנשים ללא לקויות. מבוגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית נמצאים בסיכון פי 10 לתקיפה פיזית או מינית לעומת אנשים ללא מוגבלות שכלית התפתחותית. נשים עם לקויות נוטות יותר לדווח על היותן חשופות לאיומים לאלימות לעומת נשים ללא לקויות (28.5% לעומת 15.4%), ועל היותן חשופות לכך שהיכו אותן, סטרו להן, דחפו אותן, בעטו בהן או הזיקו להן באופן פיזי לעומת נשים ללא לקויות (30.6% לעומת 15.7%). הגברים עם הלקויות מדווחים על שניצלו אותם באופן מיני בטענה שהם צריכים לרצות או להיות אסירי תודה כלפי המתעללים שלהם (Gesson, 2004; Simpson & Best, 1991; Whitcomb, 2004).

החוקרות הכהן וולף, ובן דוד-ויטמן (2013) מציינות כי ממחקרים שנערכו בישראל ועסקו בנושא של אלימות כלפי אנשים עם לקויות, נמצא ש 17% מהנשים חוו אלימות מינית או אונס, ואלימות פיזית לעומת 9% מהנשים ללא לקויות. עוד נמצא כי נשים עם לקויות חוו אלימות פיזית בשיעור גבוה פי שניים בהשוואה לנשים ללא לקויות (13% לעומת 6%), (שטרסברג ואיתן-ריבליס, 2006). מחקר אחר הראה כי מתוך 640,000 קשישים, גיל ממוצע 75, 4% מהאנשים עם הלקויות היו חשופים להתעללויות לרוב מצד המטפלים בהם (בני משפחה, ומטפלים אחרים), (לבנשטיין ורון, 2000).

מנתונים שהתקבלו ממרכז שירות של ייעוץ וטיפול לאוכלוסייה בעלת צרכים מיוחדים – נפגעי אלימות או פוגעים ובני משפחותיהם (הכהן וולף, ובן דוד-ויטמן, 2013) בישראל, מרבית המופנים למרכז בתקופה הניסיונית שלו היו נפגעים מאלימות (79.4%) ומקצתם פוגעים (20.6%).

40% מהמתלוננים היו בני 21 – 35 ורק 9% היו בני 36 ומעלה. למעלה משליש מהמטופלים במרכז בתקופת המחקר התגוררו במערך דיור (36.6%) ומרבית המופנים התגוררו בבית הוריהם (63.4%).

60% מהמתלוננים היו עם מוגבלות שכלית התפתחותית. כ-86% מהפניות היו בשל פגיעות מיניות ורק 8.4% בשל פגיעות פיזיות. אלימות מילולית לא דווחה כלל. ניתן לשער כי אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, בדומה לילדים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (ראה: Karni-Vizer, 2014), לא יודעים להבחין באלימות המילולית המופנית כלפיהם ולדווח על כך. כ-20% מהפוגעים היו מכרים של האנשים עם הלקויות, כ-17% אנשים זרים, 13.9% אנשים עם לקויות, כ-15% בני משפחה מורחבת בעוד שרק 6% מהמשפחה הגרעינית. הדיווחים על פגיעה מצד אנשי צוות היו כ-7% מהמקרים. חמישית מהמתלוננים לא ידעו לומר מי השתמש נגדם באלימות (הכהן וולף, ובן דוד-ויטמן, 2013).

בנושא של אלימות מילולית, ממחקרים שנערכו בישראל על ילדים עם מוגבלות שכלית התפתחותית הלומדים בבית ספר לחינוך מיוחד, נמצא כי התלמידים דיווחו על שימוש באלימות מילולית ברמה בינונית עד גבוהה. ממדי האלימות המילולית המרכזיים שדווחו היו קללות (56%), שמות גנאי (21%), צעקות (44%), העלבות (34%), השפלות (32%), ואיומים מילוליים (54%). בנוסף, נמצא במחקרים כי בנות נטו להשתמש יותר באלימות מילולית לעומת בנים. כמו כן, נמצא קשר בין תחושת בדידות לבין קורבנות לאלימות מילולית. כלומר, ככל שהילד עם המוגבלות שכלית התפתחותית חשוף יותר לאלימות מילולית, כך תחושת הבדידות שלו גדולה יותר וככל שהילד חווה יותר אלימות מילולית, כך הוא משתמש יותר באלימות מילולית (קרני-וייזר, ורייטר, 2009; Karni-Vizer, 2014).

פרק ב' - רקע על המארג ומטרות ההערכה

אלימות מילולית המופנית כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית הינה תופעה שאינה מדוברת רבות. אולם למרבה הצער, אנשים עם מוגבלות שכלית פוגשים אלימות מילולית בסיטואציות רבות בחיי היום יום שלהם ויש חשיבות רבה להתייחס לסוגיה זו, ללמד אותם ואת המלווים אותם (הורים, משפחות, אנשי מקצוע) כיצד לזהות אירוע שיש בו אלימות מילולית וכיצד להתמודד איתו. לשם כך, פותח מארג ההדרכה אלימות מילולית, שהינו מארג מבוסס מחקר ומטרתו לשמש כלי יישומי לאנשי המקצוע הנותנים שירותים לאנשים עם מש"ה.

המארג כולל סרטון הסברה על התופעה וסדרת סרטוני סימולציה הכוללים אירוע של אלימות מילולית, ושלושה סרטוני חלופות להתמודדות (בסרטוני הסימולציה משתתפים שחקנים עם מש"ה מטעם תיאטרון העמקים בבימויו של עידו וייס). כמו כן המארג כולל מצגת בשפה פשוטה בעברית ובערבית וכן תדריך מקצועי בעברית ובערבית שמטרתו להקנות כלים לשימוש בסרטוני הסימולציה, ולאפשר לאנשי מקצוע במסגרות לנהל דיון ושיח על תופעת האלימות תוך שימוש בפתרונות אפשריים.

בהמשך לפיתוח מארג ההדרכה (הכולל את הסרטונים, מצגת בשפה פשוטה ואת התדריך לאנשי המקצוע) תינתנה כחלק מהמיזם 4 סדנאות בנושא זה, עבור מקבלי השירות (עם מש"ה) על ידי צוות המסגרת (המבוססות על מארג ההדרכה). מטרת הסדנאות לחשוף את מקבלי השירות ואת צוות המסגרת לתופעת האלימות המילולית, וכן לתת מקום לביטוי עצמי/מחשבות הנוגעות לעניין, לתת הזדמנות לעורר שיח שבמסגרתו יראו/ישמעו את מקבלי השירות ואת הצרכים/תחושות שלהם, להכיר דרכי התמודדות שונות, ועוד. במטרה להעריך את מידת ההצלחה, התרומה והאתגרים של הסדנאות ושל מארג ההדרכה, תוכננה הערכה למיזם, אשר תוצג במתווה זה. ניתן לבקר בעמוד מארג ההדרכה [באתר הקרן בקישור >](#)

מטרות ההערכה

- בחינת התרומה של הסדנאות בנושא אלימות מילולית – הן לצוות/מנחים והן למשתתפים עם מוגבלות (רכישת ידע על תופעת האלימות המילולית, חשיפה למגוון אפשרויות להתמודדות עם ביטויי אלימות מילולית, העלאת המודעות לסוג זה של אלימות, ועוד).
- בחינת שביעות הרצון (של המנחים והמשתתפים) מהסרטונים, המצגת ומהתדריך לאנשי המקצוע (מידת המובנות, העניין ונוחות השימוש).

פרק ג' – מתודולוגיה

סוג המחקר

מחקר ההערכה זה התבצע תוך שילוב גישות כמותיות וגישות איכותניות, במטרה להשיג את מטרות ההערכה. החלק האיכותני בא לידי ביטוי בעיקר בתיעוד ההתייחסויות לשאלות הפתוחות שישאלו בשאלונים השונים וכן בראיונות העומק שבוצעו עם מנחי הסדנאות. החלק הכמותי בא לידי ביטוי בשאלות שהוצגו למשתתפי הפעילות ולמנחי הסדנאות בשאלונים השונים שהועברו במסגרת הערכת המיזם. זאת על מנת ללמוד על נקודות החוזק ועל הנקודות לשיפור המיזם, הן בהיבטים איכותניים והן בהיבטים כמותיים.

גיוס השותפים לטובת ההערכה

גיוס השותפים להערכה החל עוד בשלבים מוקדמים שבהם הקרן ציינה בקול הקורא, כי המיזמים ילוו בהערכה, ובכך כבר מראשית הדרך היתה שקיפות לגבי תהליך ההערכה שיתקיים. בנוסף, הוסבר לשותפים השונים בתכנית כי מטרת ההערכה היא לצרכי למידה ושיפור בלבד, וכן שההערכה לא תפגע בזכויותיהם בשום צורה, אפילו אם יחליטו כי הם מסרבים להשתתף בהערכה. בנוסף, הוסבר כי ההערכה היא אנונימית (פרט לראיונות עם מנחי הסדנאות). למשתתפים נאמר כי הם אינם מחוייבים להשתתף בתהליך ההערכה וכן כי זכותם לפרוש בכל עת מההשתתפות בהערכה. כמו כן, הוסבר למשתתפים בפעילות המיזמים כי אי-השתתפות בהערכה לא תפגום או תשפיע על שום דבר שנוגע אליהם (למשל בשירותים שמקבלים האנשים עם מש"ה), כמו גם לא תפגע בהשתתפותם במיזמים. בנוסף, יובהר למשתתפים כי כל המידע שיאסף במהלך ההערכה הינו אנונימי וישמש למטרות ההערכה בלבד, כלומר ישמש אך ורק את המעריכים לצורך הערכת תכנית זו, וכי שמותיהם לא יחשפו ולא יועברו לאף גורם נוסף. כל המשתתפים (+אפוסטרופוסים) התבקשו לחתום על טופס הסכמה מדעת להשתתפות בתהליך ההערכה (ראה נספחים 1-3).

משתתפי ההערכה

הערכת הפיילוט של מיזם "אלימות מילולית" התקיים בחמש מסגרות:

- מע"ש אור יהודה בהפעלת עיריית אור יהודה
- מע"ש בית עמית, עיריית עפולה, בהפעלת אקים
- מרכז תעסוקה מוגנת עלי שיח, עיריית ירושלים, בהפעלת עלי שיח
- תעסוקה מוגנת שלווה, עיריית ירושלים, בהפעלת שלווה
- מע"ש גלבו, מועצה אזורית גלבו, בהפעלת אקים (קבוצה דוברת ערבית)

בכל מסגרת נבחרו להשתתף במיזם כ 5-7 מקבלי שירות, לפי האפיונים הבאים: בוגרים (+21), וורבליים, עם רמת קוגניציה המאפשרת להשתתף ולהיתרם מהסדנאות (מש"ה קל, קל-בינוני). מנחי הסדנאות היו חלק מצוות המסגרת, לפי בחירה של מנהל המסגרת ובהתאם למידת התאמתם להדרכת סדנאות מסוג זה. לאחר בחירת המנחים בכל מסגרת, התקיים מפגש התנעה מקוון עם מנחי הסדנאות מחמש המסגרות, על מנת להסביר על המיזם ועל הערכתו.

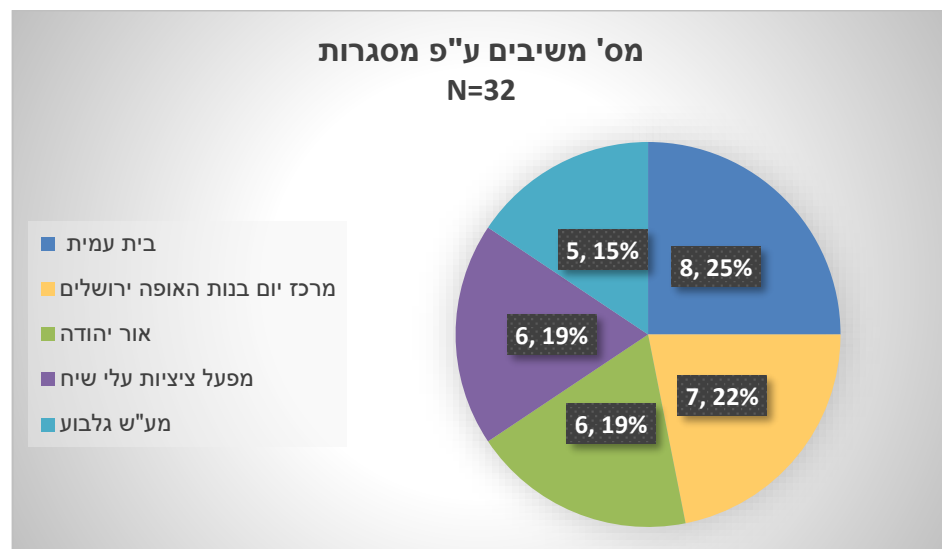
תיאור המשתתפים בפועל והתפלגות משתני הרקע שלהם:

בהערכת המיזם לקחו חלק שתי אוכלוסיות מ- 5 מסגרות:

א. 9 מנחי סדנאות

ב. 32 מקבלי שירות אשר השתתפו בסדנאות.

בתרשים הבאה מוצגת חלוקת מס' מקבלי השירות שהשיבו לשאלונים, לפי מסגרות:

מתוך 18 התשובות לגבי רמת המוגבלות של מקבלי השירות, נראה כי מרבית ממשתתפי הסדנאות (16 משיבים, 89%) הינם עם רמת מוגבלות **קלה-בינונית**, ו-2 מתוכם (11%) עם רמת מוגבלות **קלה** בלבד. כמו כן, מבחינת מידת ההשתתפות בסדנאות עצמן, נמצא כי רוב המשתתפים (86%) נכחו בכל ארבעת המפגשים, ומעט מהם (14%) נכחו רק במחצית מהמפגשים, כלומר בשניים מתוך ארבעת מפגשים.

כלי ההערכה

בהערכה זו נעשה שימוש במספר כלים שפותחו על ידי ע"י צוות מכלול (תוך התייעצות וחשיבה עם שותפי ההערכה הנוספים):

1. **שאלון למנחי הסדנאות – לפני החשיפה לתכני הסדנאות** (ראה נספח 4) – השאלון מיועד להערכת התכנית על ידי מדידה "לפני" המתייחסת לתפיסתם את המושג של אלימות מילולית ואת התדירות שהם חושבים שהחניכים חשופים אליה וחווים אלימות מילולית. בנוסף, הם התבקשו להשיב האם החניכים פונים אליהם באירועים של אלימות מילולית? ואם כן לתת דוגמאות ולציין מה הם עושים במצבים אלו.

זאת על מנת לבחון האם לאחר התכנית התייחסותם לתופעת האלימות המילולית תשתנה בכך שיבינו את סוגיה השונים ואת שכיחותה בפועל.

2. ראיין עומק עם מנחי הסדנאות – לאחר העברת הסדנאות לחניכים (ראה נספח 5) – הריאיון הינו ריאיון

מובנה חצי פתוח, כלומר בפני המראיין עמדו שאלות מובנות אך הוא היה רשאי להוסיף או להוריד שאלות בהתאם להתפתחות הריאיון ובהתאם לדברים שנאמרו על ידי המראיינים. החלק הראשון של הריאיון כלל 11 שאלות, מתוכם 3 שאלות ראשונות החוזרות על השאלות שניתנו להם (למנחי הסדנאות) ב"שאלון לפני החשיפה לתכני הסדנאות", ועוד 8 שאלות המתמקדות במה שהתרחש בסדנאות עצמן (מבחינת ההתחברות של החניכים לנושא, מידת שיתוף הפעולה שלהם, מידת השיתוף באירועים, מידת התרומה ומהי? אתגרים שהיו לחניכים בסדנה, התאמת מספר השעות בתכנית, מוקדי שיפור וכד'). החלק השני של הריאיון כלל 2 שאלות המתייחסות לשביעות הרצון מהתדריך למדריך. החלק השלישי כלל 7 שאלות המתייחסות לתרומה, לאיכות ולבהירות הסרטונים שהופקו לטובת הסדנאות.

3. שאלון להערכת התכנית - בעיני מקבלי השירות – בתום הסדנאות (ראה נספח 6) - השאלון מיועד

להערכת התכנית מזווית הראייה של מקבלי השירות עצמם. השאלון עבר פישוט לשוני, והועבר באופן יחידני לכל אחד מהמשתתפים בסדנאות, באמצעות הרפרנט של התכנית במסגרת. בשאלון ישנן 8 שאלות המתייחסות לסדנאות עצמן ולדרכי התמודדות שהם יבחרו לנקוט בהן במקרים של אלימות, במידה ויתקלו בהם. שאלה נוספת עוסקת בשאלה האם ימליצו לחבר להשתתף בסדנה כזו. החלק השני של השאלון כולל 6 שאלות המתייחסות לסרטונים בהם צפו במסגרת הסדנאות – האם ברורים? האם לימדו אותם דברים חדשים? האם היו קשים לצפייה? ועוד.

מהלך ההערכה, איסוף הנתונים ולוח הזמנים

השלבים והפעולות השונות שהתקיימו במסגרת הערכת המיזם, היו:

סדר פעולות הערכה	מועד	גורם מבצע	מול מי מבוצע	אופן איסוף הנתונים
1. קבלת אישור מיחידת המחקר של משרד הרווחה לביצוע ההערכה.	אוגוסט 2023	יחידת מכלול	משרד הרווחה והביטחון החברתי	
2. העברת טפסי הסכמה מדעת להשתתפות בהערכה, לכל משתתפי הפעילות (מנחים + מקבלי שירות) + לאפוטרופוסים.	ספטמבר-אוקטובר 2023	רפרנטים במסגרות	משתתפי המיזמים ואפוטרופ'	
3. בחירת מנחי סדנאות בכל מסגרת והעברת שאלון "לפני" למנחי הסדנאות	נובמבר 2023	יחידת מכלול	מנחי הסדנאות	שאלון מקוון
4. מפגש למנחי הסדנאות להסבר על התכנית ועל הסדנאות עצמן	נובמבר 2023	מפתחי התכנית	מנחי הסדנאות	

סדר פעולות הערכה	מועד	גורם מבצע	מול מי מבוצע	אופן איסוף הנתונים
5. העברת 4 סדנאות בכל מסגרת	דצמבר 23- פברואר 2024	מנחי הסדנאות במסגרות	מקבלי השירות	
6. העברת שאלון למקבלי השירות – בתום התכנית	פברואר- מרץ 2024	רפרנט התכנית במסגרת	מקבלי השירות שהשתתפו בסדנאות	שאלון למילוי ידי (נשלח 'ל'מכלול' בתום המילוי)
7. ראיונות עומק עם מנחי הסדנאות	פברואר- מרץ 2024	מראיין מיחידת 'מכלול'	מנחי הסדנאות	הראיונות יתומללו ויוקלדו
בתום שלב איסוף הנתונים:				
8. איסוף כל הנתונים, עיבוד הנתונים, הצגה ודיון בממצאים, וכתיבת דו"ח הערכה	אפריל- אוגוסט 2024	יחידת מכלול	צוות קרן שלם והשותפים למיזם	

ניתוח הנתונים

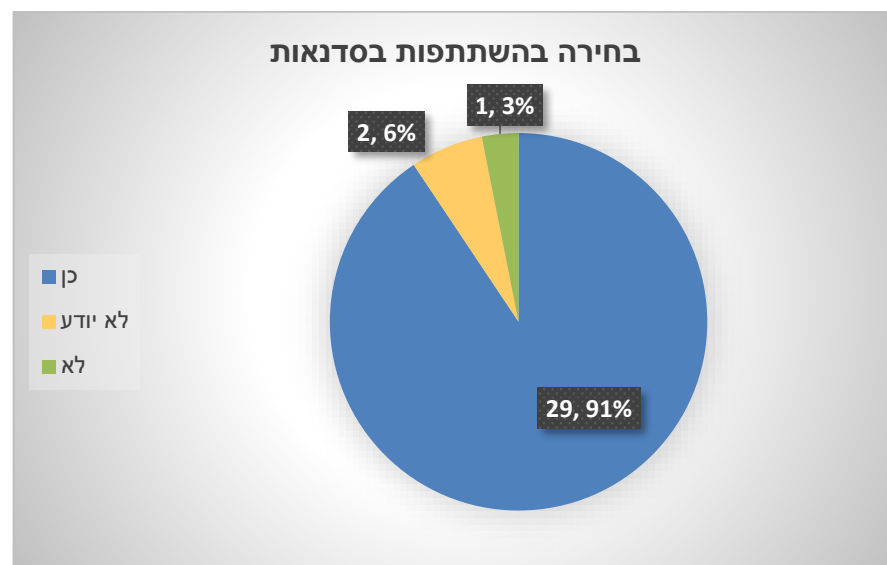
ניתוח הנתונים נעשה בהתאם לאופי המידע. הנתונים הכמותיים נותחו באמצעות הצגת התפלגות שכיחויות של דירוג ההיגדים השונים ושאלות הרקע, וכן באמצעות מדדי סטטיסטיקה תיאורית לתיאור ההתפלגויות. בשל גודל המדגם המצומצם לא חושבו בשלב הפיילוט מתאמים ולא נעשה שימוש בסטטיסטיקה היסקית. הנתונים האיכותניים נותחו באמצעות שיטות לניתוח איכותני, וזאת באמצעות ניתוח תוכן קטגוריאלי והוצאת תמות מרכזיות, ביחד עם מתן חשיבות ודגש גם למידע שנמצא בשכיחות נמוכה, אולם יש בו חידוש, הארה, חוויה אישית, תובנה או התייחסות מעניינת ללמידה.

פרק ד' – ממצאי מחקר ההערכה – מנקודת המבט של מקבלי השירות

א. מידת ההשתתפות והמוטיבציה להשתתף בפעילות

מתוך 32 המשיבים, הרוב הגדול (29 משיבים, 91%) השיבו כי הם רצו ובחרו להשתתף בפעילות. 2 משיבים (6%) השיבו שאינם יודעים מדוע בחרו להשתתף, ומשיב אחד (3%) השיב כי לא בחר להשתתף בפעילות.

הממצאים מוצגים בתרשים הבא:

תשובותיהם של 29 מקבלי השירות שהשיבו לשאלה "**מדוע רצית להשתתף בסדנאות?**" נותחו באופן איכותני וקובצו לקטגוריות בעלות משמעות. בטבלה הבאה מוצגות כלל תשובותיהם של מקבלי השירות, על פי הקטגוריות אליהם שויכו, ולאחר מכן יוצג סיכום מילולי של הממצאים.

קטגוריה ראשונה: רצון לקבל כלים להתמודדות אישית וחברתית עם אלימות מילולית	
ציטוטים:	
שכיחות: 8 משיבים	"היו דברים שלפעמים חשוב ללמוד דברים שיעזרו לי לא להיסחף יותר מידי" "זה טוב לדעת איך להתנהג בכבוד לחברים" "כדי שיהיה לי כוחות נפש להתמודד עם אלימות מילולית שעושים לי" "כדי שיהיה לי ידע איך אפשר לפתור בעיה במקרים של אלימות מילולית" "כי אני רוצה לדעת מה לעשות בשיש אלימות מילולית" "...ורציתי לדעת איך לפתור בעיה ברגע שמפעילים כלפי אלימות מילולית" "רציתי ללמוד מה לעשות באלימות מילולית" "...יש אנשים שמפריעים לי ורציתי ללמוד שיטות להתמודד איתם"
קטגוריה שנייה: עניין, סקרנות ורצון ללמוד דברים חדשים	
ציטוטים:	

שכיחות: 7 משיבים	• "זה מעניין אותי" (3X) • "רציתי ללמוד דברים חדשים" • "... וכי אוהב להשתתף בדברים חדשים" • "מעוניין ללמוד דברים חדשים, הייתה לי סקרנות" • "מפגשים מעניינים"
קטגוריה שלישית: רצון ללמוד את נושא אלימות המילולית ציטוטים:	
שכיחות: 6 משיבים	• "זה יותר טוב לי לדעת מה זה אלימות מילולית" • "כדי לדעת לא להשתמש באלימות מילולית" • "כי ידעתי שלומדים מזה" • "כי רציתי לדעת מה זאת אלימות מילולית" • "... רציתי להבין מה זה" • "רציתי לשמוע על אלימות מילולית"
קטגוריה רביעית: הנאה ועניין בפעילות משותפת ציטוטים:	
שכיחות: 4 משיבים	• "אני אוהב סדנאות" • "כי זה היה כיף" • "כי רציתי להשתתף עם כולן" • "כולם השתתפו"
קטגוריה חמישית: אחר ציטוטים:	
שכיחות: 3 משיבים	• "כן" • "לא יודע" • "כי יש לי הרבה סיפורים של אלימות מילולית ורציתי להסביר שזה לא טוב להשתמש באלימות מילולית"

ניתן לסכם את תשובות מקבלי השירות לגבי רצונם להשתתף בסדנאות, בארבע קטגוריות מרכזיות:

- 1. רצונם לקבל כלים להתמודדות אישית וחברתית עם אלימות מילולית (f=8).** בקטגוריה זו המשתתפים הביעו את הצורך בקבלת כלים מעשיים, למשל: "רציתי לדעת איך לפתור בעיה ברגע שמפעילים כלפיי אלימות מילולית" ו- "כדי שיהיה לי כוחות נפש להתמודד עם אלימות מילולית שעושים לי".
- 2. הבעת עניין, סקרנות ורצון ללמוד דברים חדשים (f=7).** בקטגוריה זו המשתתפים הביעו עניין בלמידה והדגישו את סקרנותם, עם התייחסויות כמו "זה מעניין אותי" ו"רציתי ללמוד דברים חדשים", "מעוניין ללמוד דברים חדשים, הייתה לי סקרנות".
- 3. הבעת רצון ללמוד ספציפית את נושא האלימות המילולית (f=6).** בקטגוריה זו המשתתפים התייחסו לרצון להעמיק את הבנתם בנושא האלימות המילולית, כשהם מציינים כי "רציתי לדעת מה זאת אלימות מילולית" ו"זה יותר טוב לי לדעת מה זה אלימות מילולית".
- 4. תחושת הנאה ועניין בפעילות משותפת (f=4).** בקטגוריה זו המשתתפים התייחסו להנאה שהם חוו במהלך הפעילויות המשותפות ולרצון להשתתף בפעילות הקבוצתית, למשל: "כי זה היה כיף", "אני אוהב סדנאות", ו- "כי רציתי להשתתף עם כולן".

ב. הבנת המושג "אלימות מילולית"

תשובותיהם של 31 מקבלי השירות שהשיבו לשאלה "**מהי לדעתך אלימות מילולית?**" נותחו באופן איכותני וקובצו לקטגוריות בעלות משמעות. בטבלה הבאה מוצגות כלל תשובותיהם של מקבלי השירות, על פי הקטגוריות אליהם שויכו, ולאחר מכן יוצג סיכום מילולי של הממצאים.

קטגוריה ראשונה: דיבור לא יפה ושימוש במילים גיסות ולשון הרע	
ציטוטים:	
שכיחות: 16 משיבים	"...לדבר לא יפה" 5X "...צריך לדבר יפה" "דברים רעים שיוצאים מפה של בן אדם" "...מילים גסות, דיבור שקשה לשמוע" "כשמדברים לא יפה" 2X "... ולדבר אליהם בצורה לא נעימה" "...לדבר יפה" "... מילים גסות..." 2 X "לא מדברים לשון הרע..." , "לשון הרע"
קטגוריה שנייה: שימוש בקללות	
ציטוטים:	
שכיחות: 13 משיבים	"אסור לקלל..." "...קללות..." 7 X "...לקלל" 2 X "לקלל אחרים..." "...שמקללים..." 2 X
קטגוריה שלישית: שימוש במילים לצורך פגיעה, העלבה, השפלה	
ציטוטים:	
שכיחות: 11 משיבים	"כשאדם מכנה שמות את חברו ואומר לו אתה זה..." "כשאדם משפיל, מבזה וכדומה את האחר במילים" "להעליב..." , "להעליב אחד את השני" "להעליב, לפגוע" "...לנבל את הפה" "...העלבה, השפלות..." "...מילים פוגעות, השפלות" "...ופוגעים בו במילים רעות, השפלה והעלבה" "...שפוגעים" "אסור לפגוע באף אחד"
קטגוריה רביעית: צעקות והרמת הקול	
ציטוטים:	
שכיחות: 8 משיבים	"איך שהתנהגו החברים בסרטון, שצעקו אחד על השני" "...לא לצעוק או להרים את הקול" "...לא צועקים" "...לצעוק..." "צעקות..." "שהוא נמצא בחנות ויש הרבה אנשים וצעקו עליו" "שימוש בצעקות כדי הגיב אם משהו קורה" "...צועקים..."
קטגוריה חמישית: ללא שימוש באלימות פיזית	
ציטוטים:	
שכיחות: 3 משיבים	"זה שמישהו מתנהג אלי בצורה לא יפה ומדבר לא יפה" "לא להרביץ..." "שלא מרביצים לבן אדם..."
קטגוריה שישית: אחר	
ציטוטים:	
שכיחות:	"הולכים מכות"

2 משיבים	• "...לא מקשיבים לו..."
-------------	-------------------------

ניתן לסכם את תשובות מקבלי השירות בחמש קטגוריות מרכזיות:

- 1. שימוש בדיבור לא יפה, מילים גסות ולשון הרע (f=16).** בקטגוריה זו המשתתפים ציינו שאלימות מילולית כוללת "לדבר לא יפה", "מילים גסות" ו"דברים רעים שיוצאים מפה של בן אדם". רבים הדגישו את החשיבות ב"דיבור יפה" והימנעות משימוש בלשון הרע.
- 2. שימוש בקללות (f=13).** בקטגוריה זו המשתתפים התייחסו לכך שאלימות מילולית כוללת "קללות" וציינו כי "אסור לקלל" או "לקלל אחרים" הוא חלק מהתנהגות אלימה מילולית.
- 3. שימוש במילים לצורך פגיעה, העלבה והשפלה (f=11).** בקטגוריה זו המשתתפים התייחסו למצבים שבהם "אדם משפיל, מבזה וכדומה את האחר במילים" וציינו כי אלימות מילולית כוללת "להעליב אחד את השני" או "מילים פוגעות, השפלות".
- 4. צעקות והרמת הקול (f=8).** בקטגוריה זו המשתתפים תיארו סיטואציות שבהן צעקות מהוות חלק מהאלימות המילולית, למשל, "צעקו אחד על השני", "לא לצעוק או להרים את הקול", או "שימוש בצעקות כדי הגיב אם משהו קורה".
- 5. הבחנה בין אלימות מילולית לאלימות פיזית (f=3).** תשובותיהם של שלושה משתתפים שיקפו את הצורך להבחין בין אלימות מילולית לאלימות פיזית ("לא להרביץ", "שלא מרביצים לבן אדם").

ג. רכישת ידע חדש

על מנת לבחון האם נרכש ידע חדש בעקבות הסדנאות, נשאלו המשתתפים: **"האם למדת דברים חדשים על אלימות מילולית בסדנאות?"**. תשובותיהם של 30 מקבלי השירות שהשיבו על שאלה זו נותחו באופן איכותני וקובצו לקטגוריות בעלות משמעות. בטבלה הבאה מוצגות כלל תשובותיהם של מקבלי השירות, על פי הקטגוריות אליהם שויכו, ולאחר מכן יוצג סיכום מילולי של הממצאים.

קטגוריה ראשונה: כיצד לנהל שיחה בצורה יפה, מכבדת ונעימה שלא פוגעת באחר ציטוטים:	
שכיחות: 9 משיבים	"איך לדבר ולנהל שיחה נחמדה עם האחרים וצריך לפעמים להתנצל על מעשה שלנו שלא מצא חן בעין של מישהו שפגענו בו" "הדרך להגיב לאחר, איך לענות לו" "כן, שאסור לפגוע" "כן, לא לפגוע באחרים באמצעות מילים" "כן, לא לפגוע באף אחד" "כן, לדבר בצורה נעימה לחברות ולא לכעוס על חברות" "כן, שצריך לדבר בכבוד ולכבד" "כן, שצריך לדבר יפה לכל אחד" "כן, שצריכים לכבד אחד את השני ולא להעליב"
קטגוריה שנייה: ניהול תגובות והתמודדות עם מצבים ציטוטים:	
שכיחות: 9 משיבים	"כן, איך מתנהגים באלימות מילולית" "כן, למדתי שיש דרכים אחרות להגיב או לא להגיב בכלל" "כן, שאפשר לסתום בדיבור זאת אומרת לא לקלל בחזרה אפשר להגיד דברים אחרים"

	"לומד לא להגיב באותה הדרך אלא לומר לעצמי משפטים מרגיעים" "למדתי שהוא אומר להם "למה אתם צועקים עלי?" - קורה שבן אדם שוכח, לא צריך לקחת ללב, לא צריך לצעוק עלי" "למדתי מעט דברים חדשים למשל איך להגיב לא באלימות" "שלא מקללים ולא מרימים ידיים" "כן, לפנות למדריכה או למנהלת אם מישהו מעליב אותי" "כן, שאם חלילה זה מתגבר צריך לפנות לנוגעים בדבר ולא לקחת את החוק לידיים"
קטגוריה שלישית: הבנה מעמיקה של מהי אלימות מילולית	
ציטוטים:	
שכיחות: 3 משיבים	"כן, אני למדתי מה זאת אלימות מילולית ואיך מטפלים במקרים כאלה" "כן, למדנו מה זה בדיוק אלימות מילולית כי חשבתי שאלימות זה רק מישהו שפוגע בנו גופנית" "למדתי מה זה אלימות מילולית שזה במילים"
קטגוריה רביעית: אחר	
ציטוטים:	
שכיחות: 3 משיבים	"היה מעניין לשמוע ולרענן. למדתי וקיבלתי הזדמנות לשתף בחוויות אישיות" "לא יודע" "למדתי דברים חשובים מאוד בסדנא"
קטגוריה חמישית: לא נלמד משהו חדש	
ציטוטים:	
שכיחות: 6 משיבים	"לא" 3X "לא כל כך, כי ידעתי את המושג הזה לפני זה. גם לא הרגשתי שינוי ביום יום בעניין" "אני ידעתי הכל" "אני יודע הכל"

ניתן לסכם את תשובות מקבלי השירות בארבע קטגוריות מרכזיות:

- 1. כיצד לנהל שיחה בצורה יפה, מכבדת ונעימה שלא פוגעת באחר (f=9).** משתתפים ציינו שלמדו איך "לדבר ולנהל שיחה נחמדה עם האחרים", "לא לפגוע באחרים באמצעות מילים", ו"צריך לדבר בכבוד ולכבד".
- 2. ניהול תגובות והתמודדות עם מצבים (f=9).** המשתתפים תיארו למידה על התמודדות עם אלימות מילולית, כמו "לא לקלל בחזרה", "לא צריך לקחת ללב, לא צריך לצעוק", וכן פנייה לגורמים מוסמכים במקרה של הסלמה: "לפנות למדריכה או למנהלת אם מישהו מעליב אותי".
- 3. הבנה מעמיקה של מהי אלימות מילולית (f=3).** משתתפים ציינו שלמדו ש"אלימות מילולית היא במילים", "למדנו מה זה בדיוק אלימות מילולית כי חשבתי שאלימות זה רק מישהו שפוגע בנו גופנית", וכן דרכי התמודדות וטיפול: "למדתי מה זאת אלימות מילולית ואיך מטפלים במקרים כאלה".
- 4. לא נלמד משהו חדש (f=6).** קטגוריה שלילית - ישנם משתתפים שהרגישו כי הסדנאות לא חידשו להם דבר: "אני ידעתי הכל" ו- "לא כל כך, כי ידעתי את המושג הזה לפני זה".

ד. דרכי התמודדות עם אלימות מילולית

כשהתבקשו המשתתפים להשיב על השאלה **"אם יקללו אותך, או יפגעו בך או יעליבו אותך – מה תעשה? איך תגיב?"**, המשתתפים הציעו מגוון דרכי תגובה. תשובותיהם של 32 מקבלי השירות שהשיבו על שאלה זו נותחו באופן איכותני וקובצו לקטגוריות בעלות משמעות. בטבלה הבאה מוצגות כלל תשובותיהם של מקבלי השירות, על פי הקטגוריות אליהם שויכו, ולאחר מכן יוצג סיכום מילולי של הממצאים.

קטגוריה ראשונה: פנייה לגורם מוסמך (מדריך, מנהל, רכזת, משטרה) ציטוטים:	
שכיחות: 14 משיבים	"אגיש תלונה או אפנה למדריך או למנהל" "אני אגיד למדריך, אתקשר למשטרה" "אני אדווח למדריכה..." "אני אדווח למדריכה/לרכזת" "... ואפנה למדריכה" "... ואח"כ אני אקרא למדריך" "אני אפנה למנהלת ולמדריכה" "... אני אגיד למדריכה" "אני פונה למדריכה" "אני פונה למישהו מאנשי הצוות ומבקש עזרה" "אפנה למדריכה..." "אפנה לרכזת, למדריכה" "פונה למנהלת או למדריך" "... ואני פונה למדריך והיא תטפל בנושא"
קטגוריה שנייה: התעלמות ממעשה הפגיעה והתרחקות מהסיטואציה ציטוטים:	
שכיחות: 10 משיבים	"אני אלך" "אני אלך למקום אחר" "אני אתעלם..." , "אני מתעלם" "אני אתעלם ולא אגיב" "אני אתעלם, אשמע בנגן מוזיקה..." "אני לא עונה, אני מתעלם..." "אני לא עושה כלום" "אני מתעלמת לפעמים לא מצליח לי" "לא להגיד כלום. לבלום את הפה בשעת מריבה" "אני מתרחק ממנו..."
קטגוריה שלישית: תגובה רגועה ולא אלימה ציטוטים:	
שכיחות: 8 משיבים	"אומרים לו שהוא טועה אך לא מגיב באלימות" "אם זה מישהו שאני לא מכיר לא אתעמת איתו. גם אם זה מישהו שאני מכיר יש פעמים שהזולת לא במצב להבין שטעה אז אני אחכה ולאחר זמן אחר שיקשיב. אם מישהו שיקשיב אני אדבר איתו על כך" "אני אגיד להם בצורה יפה זה לא נעים לי, זה פוגע בי" "... אני אומר לאדם שזה לא יפה לקלל" "אני אספור עד 10..." "אני מבקשת מיד שידברו אלי בצורה נחמדה וטובה ולא צריך להתעצבן" "אני אגיד להם 'לא צועקים, מדברים'" "תלוי מי הוא, מי הבן האדם. הייתי מברר למה הוא מדבר כך אח"כ פונה לבני משפחה" "אני אגיד די"
קטגוריה רביעית: שיקוף המצב/רגשות כלפי הפוגע ציטוטים:	
שכיחות: 3 משיבים	"אני אגיד למה את מקלל אותי? מה עשיתי רע?..." "... ואני אגיד לו: 'די זה קשה לי'" "... אם זה יקרה אני אפנה אליך כעוס"
קטגוריה חמישית: תגובה באותו מטבע (מחזירה להם) ציטוטים:	
שכיחות: 2 משיבים	"אני מחזירה לו" "מחזירה להם"

ניתן לסכם את תשובות מקבלי השירות בחמש קטגוריות מרכזיות:

1. **פנייה לגורם מוסמך כמו מדריך, מנהל או רכזת** ($f=14$). למשל: "אגיש תלונה או אפנה למדריך או למנהל" או "אני פונה למישהו מאנשי הצוות ומבקש עזרה".
2. **התעלמות והתרחקות מהסיטואציה** ($f=10$). זאת תוך כדי אמירות כגון "אני אתעלם ולא אגיב" ו"אני אלך למקום אחר", המדגישות את הבחירה לא להיגרר לעימות או ריב.
3. **תגובה רגועה ולא אלימה** ($f=8$). כשמתתפים ציינו: "אני אגיד להם בצורה יפה שזה לא נעים לי" או "אומרים לו שהוא טועה אך לא מגיב באלימות".
4. **שיקוף המצב והרגשות כלפי הפוגע** ($f=3$). לדוגמה: "אני אגיד לו: 'די זה קשה לי'" או "למה את מקלל אותי? מה עשיתי רע?"
5. **תגובה באותו מטבע** ($f=2$). המשתתפים הללו יבחרו להגיב חזרה באותו האופן, למשל "אני מחזירה לו" או "מחזירה להם".

בנוסף, התבקשו המשתתפים להשיב על השאלה **"מה עוד אפשר לעשות כאשר מישהו פוגע בך במילים?"**. תשובותיהם של 32 מקבלי השירות שהשיבו על שאלה זו נותחו באופן איכותי וקובצו לקטגוריות בעלות משמעות. בטבלה הבאה מוצגות כלל תשובותיהם של מקבלי השירות, על פי הקטגוריות אליהם שויכו, ולאחר מכן יוצג סיכום מילולי של הממצאים.

קטגוריה ראשונה: תגובה מאופקת בשילוב שיח והסבר	
ציטוטים:	
שכיחות: 14 משיבים	"גם אם אין ברירה נסוג לאחור ואומר לו כי לא מתאים לי להישאר במקום" "אני אגיד לו: אל תדבר כך, זה לא נעים לי" "הייתי מבקש ממנו שיפסיק לדבר אל בצורה כזאת" "יש לי את האפשרות שאני אחזיר לו אבל מבקש ממנו שיפסיק לדבר אלי או שיתנהג אלי בצורה כזאת" "לא יודע, אם ארביץ הוא ירביץ לי חזרה אז לא כדאי לי" "לא להתייחס ולא להגביר את הסכסוך" "לא לענות, להגיד לו ללכת מפה" "לא לצעוק, לא לדפוק, להסביר שזה לא יפה" "לדבר עם מי שפוגע ולומר לו: לא להגיד מילים לא יפות" "להגיד לו זה לא יפה שאתה פוגע בי, תדבר אלי יפה בבקשה" "להגיד שזה לא יפה" "להסביר שוב.." "לשאול אותו למה הוא עצבני" "מסביר לו את הטעות שהוא עשה לאחר שאני נרגע"
קטגוריה שנייה: התעלמות ממעשה הפגיעה והתרחקות מהסיטואציה	
ציטוטים:	
שכיחות: 12 משיבים	"אני אנתק מגע ואעזוב את המקום" "אני אשים אוזניות ואשמע מוזיקה" "בורחת מהמקום..." "הייתי בורחת ממנו" "לברוח" "להתעלם" "להתרחק"

	• "ללכת" • "ללכת להירגע רחוק ולהתעלם" • "ללכת ממנו" • "מתעלמת" • "מתעלמת ממנו"
קטגוריה שלישית: פנייה לגורם סמכותי (מדריך, איש צוות, מנהלת, הורים)	
ציטוטים:	
שכיחות: 7 משיבים	• "אני יכולה לפנות למישהו שאני סומכת עליו ומסבירה לו את הנושא והוא יעזור לי" • "אני פונה למישהו מהמשפחה שלי" • "...וקוראת למדריך או למנהלת" • "להגיד למדריכים" • "לדווח למדריכה" • "לפנות לאיש צוות או לבית להורים" • "אני אפנה למדריכה שלי"

ניתן לסכם את תשובות מקבלי השירות בשלוש קטגוריות מרכזיות:

- 1. תגובה מאופקת בשילוב שיח והסבר ($f=14$).** למשל, "אני אגיד לו: אל תדבר כך, זה לא נעים לי" או "לא לצעוק, לא לדפוק, להסביר שזה לא יפה". אחרים ציינו אפשרות להסביר את הפגיעה, "להגיד לו זה לא יפה שאתה פוגע בי, תדבר אלי יפה בבקשה", או לשאול את הפוגע למה הוא מתנהג כך, "לשאול אותו למה הוא עצבני".
- 2. התעלמות מהפגיעה והתרחקות מהסיטואציה ($f=12$).** המשתתפים תיארו דרכים להימנע מהעימות על ידי התרחקות או ניתוק קשר, "אני אנתק מגע ואעזוב את המקום" או "אני אשים אוזניות ואשמע מוזיקה".
- 3. פנייה לגורם סמכותי, כמו מדריכים, אנשי צוות או משפחה ($f=7$).** הם ציינו למשל כי "אני יכולה לפנות למישהו שאני סומכת עליו ומסבירה לו את הנושא" או "קוראת למדריך או למנהלת".

שאלה נוספת בהקשר זה, הייתה: **"כשמישהו פוגע בך - האם חשוב לפנות למדריך או למישהו שאתה סומך עליו? אם כן – למה? איך הוא יכול לעזור?"**. תשובותיהם של 31 מקבלי השירות שהשיבו על שאלה זו נותחו באופן איכותני וקובצו לקטגוריות בעלות משמעות. בטבלה הבאה מוצגות כלל תשובותיהם של מקבלי השירות, על פי הקטגוריות אליהם שויכו, ולאחר מכן יוצג סיכום מילולי של הממצאים.

קטגוריה ראשונה: המדריך כמקור לכלים, פתרונות וטיפול במקרה	
ציטוטים:	
שכיחות: 11 משיבים	• "כן בטח שיש לי כלים ופתרונות" • "כן, היא יכולה להעניש אותו" • "כן, המדריכה יכולה להזמין את המשפחה של מי שהעליב" • "כן, עזרה באיך להגיב..." • "כן, המדריך ידבר איתו שככה לא מתנהגים" • "כן, פונים למדריך שהוא יטפל בבעיה" • "למדריך יש לו איך לפתור את הבעיה" • "... הוא יכול לעזור בכך שהוא מברר מה קרה ומטפל" • "כן, המדריכה יכולה לטפל במי שפוגע" 4X • "כן הוא יכול לדבר איתו" • "הוא יכול לצעוק עליו"
קטגוריה שנייה: המדריך כמקור לסיוע והפסקת הפגיעה	

ציטוטים:	
שכיחות: 9 משיבים	"כן, חשוב, כדי שיטפלו במי שפוגע בי שלא ימשיך ככה" "כן, המדריכה יכולה לדבר שלא יפגעו בי" "כן, הוא ימנע את הפגיעה" "כן, זה חשוב לפנות למישהו כדי שיוכל לעזור לי" "כן, חשוב מאוד לפנות למדריך כי הוא דמות סמכותית שאמור לטפל במה שקורה" "תפקידו של המדריך להתערב ולהפסיק את הפגיעה" "כן, למדריך להגיד לו אני צריך עזרה" "כן, לעו"ס, יכול לדבר ולבדוק למה זה קרה" "חשוב לפנות למדריכה או אחרים שידברו עם מי שפגע בי"
קטגוריה שלישית: המדריך כמקור של ביטחון ותמיכה רגשית	
ציטוטים:	
שכיחות: 3 משיבים	"אני מאוד סומך על המדריך והוא בשבילי המקום הבטוח" "כן הוא יכול לעזור לי לדבר איתו יכול לנחם אותי" "...והשתתפות ברגע שלא נעים ויש קושי"
קטגוריה שלישית: אחר	
ציטוטים:	
שכיחות: 5 משיבים	"כן" "כן, זה חשוב" "כן, לא יודעת איך הוא יצליח לעזור" "למדריכה" "למדריכה ולעוסית"

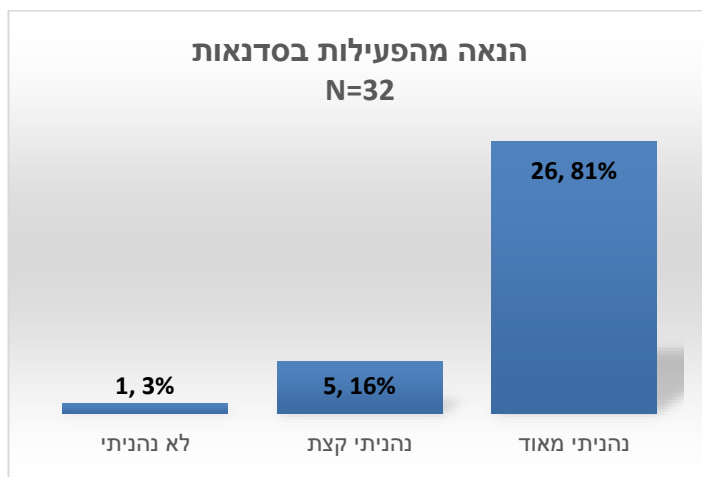
ניתן לסכם את תשובות מקבלי השירות בשלוש קטגוריות מרכזיות:

- המדריך כמקור לכלים, פתרונות וטיפול במקרה** ($f=11$). המשתתפים הסבירו כי המדריך יכול לספק פתרונות להתמודדות: "יש לו כלים ופתרונות", "יכולה להעניש...", ואף לפעול נגד הפוגע, למשל בכך ש"המדריכה יכולה להזמין את המשפחה של מי שהעליב" או "המדריך ידבר איתו שככה לא מתנהגים"
- המדריך כמקור לסיוע והפסקת הפגיעה** ($f=9$). המשתתפים ראו במדריך דמות המסוגלת לעזור את האלימות, "חשוב לפנות למישהו כדי שיטפלו במי שפוגע בי שלא ימשיך ככה" ו-"המדריכה יכולה לדבר שלא יפגעו בי".
- המדריך כמקור של ביטחון ותמיכה רגשית** ($f=3$). עם התייחסויות כמו "אני מאוד סומך על המדריך והוא בשבילי המקום הבטוח", וגם על יכולתו של המדריך לספק תמיכה במצבי מצוקה רגשית: "הוא יכול לעזור לי לדבר איתו, יכול לנחם אותי".

ה. חוויית הלמידה בסדנאות

המשתתפים נשאלו שאלה כללית - **"האם נהנית מהפעילות בסדנאות?"**, כאשר מתוך 32 המשיבים, 81% (26 משיבים) סימנו כי נהנו במידה רבה, 16% (5 משיבים) סימנו כי נהנו קצת, ומשיב אחד בלבד דיווח כי לא נהנה כלל.

הממצאים מוצגים בתרשים הבא:

בהמשך לשאלה זו נשאלו המשתתפים - **"מה הכי אהבת בפעילות?"**. תשובותיהם של 32 מקבלי השירות שהשיבו על שאלה זו נותחו באופן איכותני וקובצו לקטגוריות בעלות משמעות. בטבלה הבאה מוצגות כלל תשובותיהם של מקבלי השירות, על פי הקטגוריות אליהם שויכו, ולאחר מכן יוצג סיכום מילולי של הממצאים.

קטגוריה ראשונה: הסרטונים	
ציטוטים:	
שכיחות: 12 משיבים	"את הסרט" "את הסרטון" 2X "את הסרטונים" 3 X "... ולראות סרטונים" 2 X "שהם הלכו לקנות ביחד" (סצנה מתוך הסרטון) "שהם השלימו בעצמם אחרי המריבה" (סצנה מתוך הסרטון) "אהבתי את הרגע בו החברים מוטי דיברו עם מוטי בנימוס והתנצלו" (סצנה מתוך הסרטון) "אהבתי שבסוף התנצלו בפניו" (סצנה מתוך הסרטון)
קטגוריה שנייה: אהבו את הכל	
ציטוטים:	
שכיחות: 8 משיבים	"הכול" 7X "הכול - אפילו הייתי רוצה שזה ימשיך עוד"
קטגוריה שלישית: השיח והדיונים	
ציטוטים:	
שכיחות: 4 משיבים	"אהבתי את הדיונים כי זה גילה וסיפר על חברים" "הכי אהבתי לדבר" "נהניתי להסביר את החוויות שלי" "שמאפשרים לנו להגיד ולהסביר עבור המקרים שקרו לנו אלימות מילולית"
קטגוריה רביעית: כלים ודרכי התמודדות	
ציטוטים:	
שכיחות: 4 משיבים	"אהבתי את הכלים שנתנו לנו לפתור בעיות" "שיש יכולת לקבל עזרה" "שיש שיטות אחרות להגיב מאשר אלימות" "דרך ללמוד שיטות התמודדות עם מילים גסות"
קטגוריה חמישית: הקבוצה והמפגש עם החברים	
ציטוטים:	

שכיחות: 3 משיבים	• "אהבתי את הקבוצה" • "העבודה בקבוצה הייתה מאוד מעניינת" • "להיפגש עם חברים..."
קטגוריה שישית: אחר ציטוטים:	
שכיחות: 2 משיבים	• "שום דבר" • "את ההצגה בסוף (במפגש הרביעי, הבנות עשו הצגה על תיאורי המקרה)"

ניתן לסכם את תשובות מקבלי השירות בחמש קטגוריות מרכזיות:

1. **סרטונים** ($f=12$). המשתתפים ציינו שנהנו במיוחד מהצפייה בסרטונים, חלקם התייחסו לסצנות ספציפיות כגון "שהם השלימו בעצמם אחרי המריבה" ו"אהבתי שבסוף התנצלו בפניו".
2. **הנאה מכל הפעילות** ($f=8$). המשתתפים השיבו כי אהבו "הכול", ואחד אף ציין שהיה רוצה שהפעילות תימשך.
3. **שיח ודיונים** ($f=4$). המשיבים הביעו את אהבתם לדיונים, לדבר על החוויות שלהם ולהסביר את מה שעברו.
4. **כלים ודרכי התמודדות** שהוענקו להם במהלך הפעילות ($f=4$). למשל "שיש שיטות אחרות להגיב מאשר אלימות".
5. **העבודה הקבוצתית והמפגש עם החברים** ($f=3$).

בנוסף, נשאלו המשתתפים **"מה לא אהבת בפעילות?"**. תשובותיהם של 27 מקבלי השירות שהשיבו על שאלה זו נותחו באופן איכותני וקובצו לקטגוריות בעלות משמעות. בטבלה הבאה מוצגות כלל תשובותיהם של מקבלי השירות, על פי הקטגוריות אליהם שויכו, ולאחר מכן יוצג סיכום מילולי של הממצאים.

קטגוריה ראשונה: אין דבר כזה (אהבתי הכל) ציטוטים:	
שכיחות: 13 משיבים	• "אהבתי הכל" 6X • "אין" 2X • "אין דבר כזה" • "אין דברים שלא אהבתי" • "אין תלונות" • "הכל היה טוב" • "הכל טוב"
קטגוריה שנייה: הסרטונים וההתנהגויות שהוצגו בהם ציטוטים:	
שכיחות: 11 משיבים	• "אין שהחברים של מוטי דיברו איתו" • "אין שהשפילו את החבר שלהם ודיברו לא יפה וצעקו עליו" • "אני לא אהבתי אין שחברים של מוטי דיברו בצורה לא יפה" • "את הסרטונים" • "את הקללות ששמענו" • "ההתנהגות של החברים של מוטי" • "הסרטונים כשלעצמם לא היו כל כך מעניינים גם זה לא היה הסגנון חרדי אז זה פחות מתאים" • "לא אהבתי שבסרטון צעקו על הילד" • "שהם דיברו באלימות מילולית בסרטון" • "שהם רבו בסרטון"

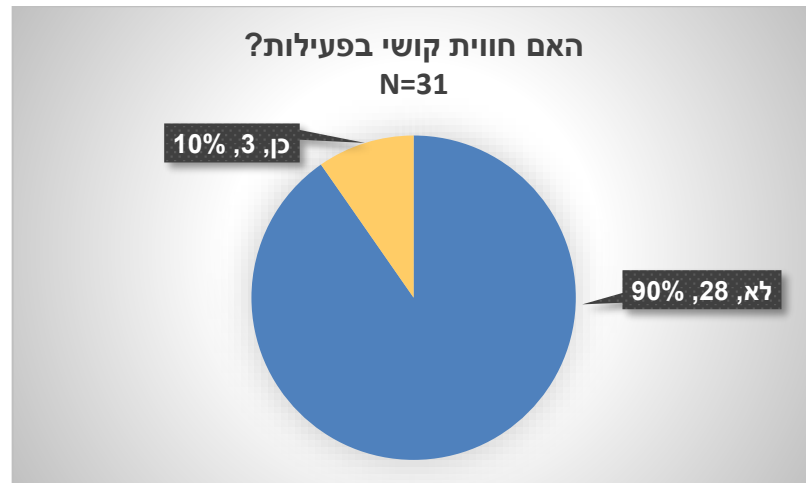
	• "שצעקו עליו והיה באלגן"
	קטגוריה שלישית: אחר ציטוטים:
שכיחות: 3 משיבים	• "את המפגשים בלי הסרטון" • "היה משעמם כי רציתי לחזור למרחב" • "שכולם דיברו ביחד"

ניתן לסכם את תשובות מקבלי השירות בשלוש קטגוריות מרכזיות:

1. לא היה דבר כזה (אהבו הכול) ($f=13$). עם תגובות כמו "אהבתי הכול", "אין דברים שלא אהבתי" ו"הכל היה טוב".
2. הסרטונים וההתנהגויות שהוצגו בהם ($f=11$). המשתתפים התייחסו לאופן שבו דיברו החברים בסרטון, להשפלה, קללות וצעקות שהוצגו בסרטונים, ולחוסר עניין כללי בסרטונים עצמם.
3. קטגוריית "אחר" ($f=3$). כמה מהמשתתפים ציינו חוסר עניין במפגשים ללא הסרטונים, שעמום, או קושי בכך ש"כולם דיברו ביחד".

כשנשאלו המשתתפים **"האם חווית קושי בפעילות?"**, תגובות המשיבים הראו כי **הרוב, 90% (28 משיבים)**, **לא חווה קושי**, בעוד מיעוט קטן, 10% (3 משיבים), דיווחו על קושי כלשהו במהלך הפעילות.

הממצאים מוצגים בתרשים הבא:

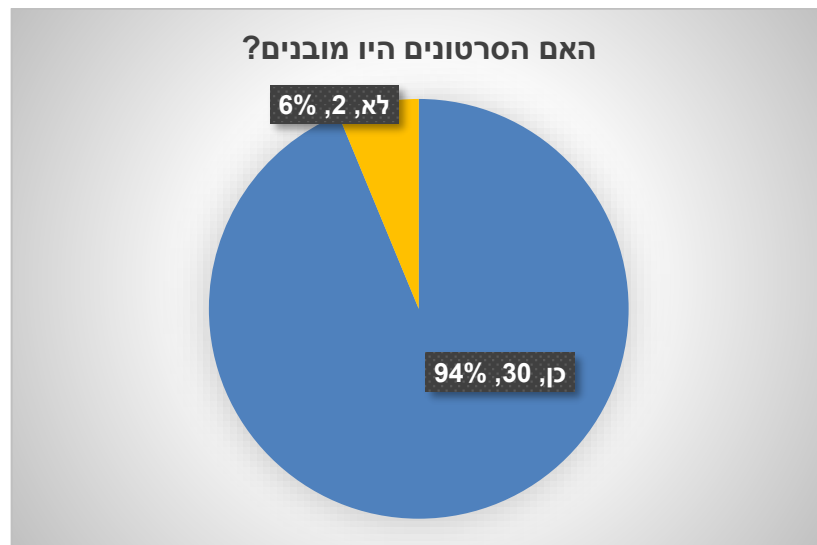

בהמשך נשאלו שלושת המשתתפים שענו שהיה להם קשה, **"אם כן, מה היה קשה?"**, והם תיארו קשיים אישיים, כמו "לספר את הסיפור שלי", "קשה לי לדבר בצורה נעימה לחברות", ואחד מהם אף התייחס לכך ש"רמת הדיבור" הייתה מאתגרת עבורו, ולכן ציין כי "לא מבין מה אני עושה שם".

ו. משוב על הסרטונים והמצגת

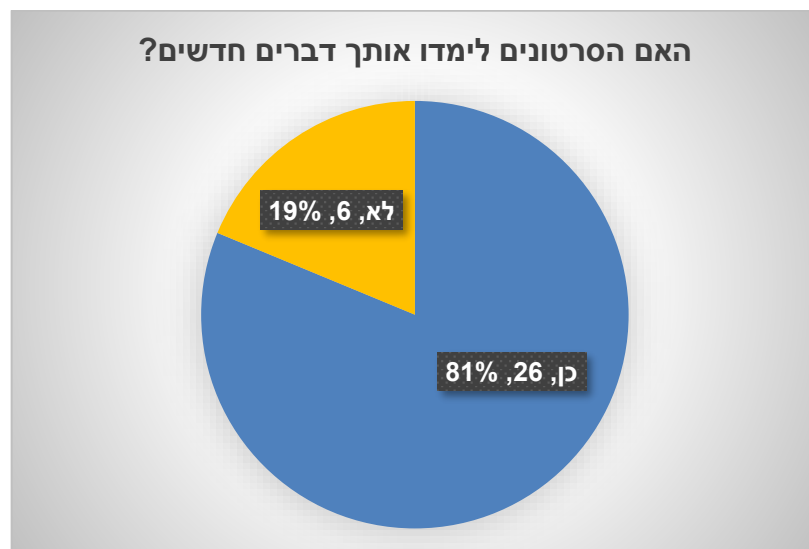
כשנשאלו המשתתפים, "**האם הסרטונים היו ברוכים?**", מתוך 32 המשיבים, **94%** (30 משיבים), ציינו כי מובן להם התוכן שהוצג בסרטונים. רק שני משיבים השיבו כי הסרטונים לא היו מובנים להם.

הממצאים מוצגים בתרשים הבא:

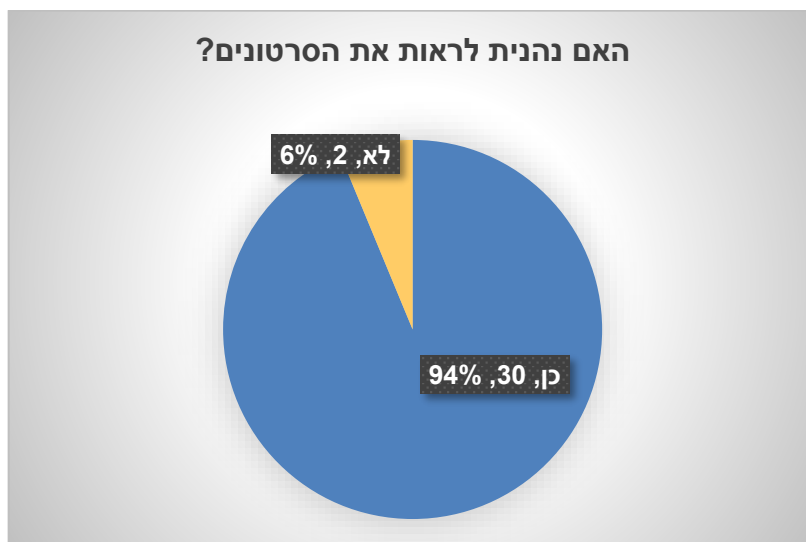
כשנשאלו המשתתפים, "**האם הסרטונים לימדו אותך דברים חדשים?**", מתוך 32 המשיבים, **81%** (26 משיבים) ציינו כי הסרטונים לימדו אותם דברים חדשים, בעוד 19% (6 משיבים) השיבו כי לא למדו דברים חדשים מהסרטונים.

הממצאים מוצגים בתרשים הבא:

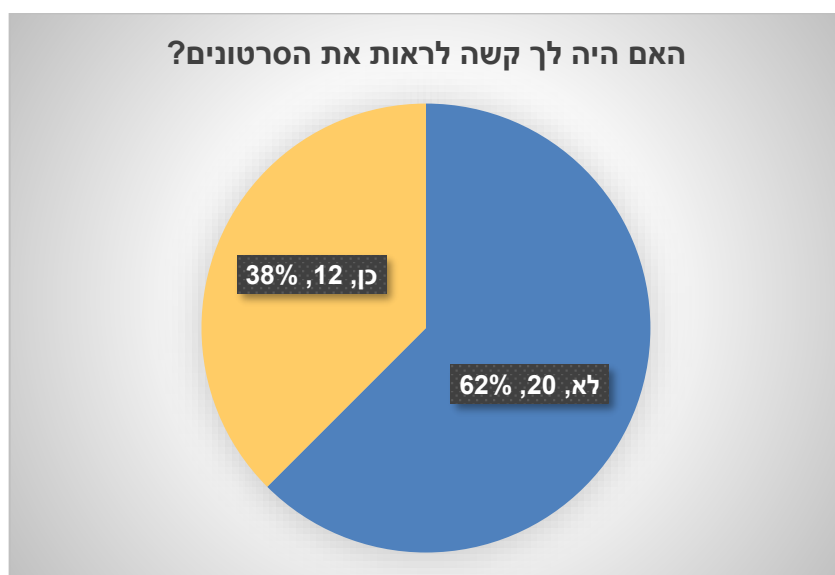
בשנשאלו המשתתפים "**האם נהנית לראות את הסרטונים?**" מתוך 32 המשיבים, **94%** (30 משיבים), דיווחו על כך שנהנו מהסרטונים, בעוד 6% בלבד (2 מהמשיבים) ציינו כי לא נהנו.

הממצאים מוצגים בתרשים הבא:

בשנשאלו המשתתפים "**האם היה לך קשה לראות את הסרטונים?**", מתוך 32 המשיבים, **62%** (20 משיבים) **לא** חוו קושי בצפייה בסרטונים, בעוד **38%** (12 משיבים) ציינו כי **חוו קושי** לראות את הסרטונים.

הממצאים מוצגים בתרשים הבא:

במידה והמשתתפים ענו **כן**, הם נשאלו – "**מה היה קשה?**"

על שאלה זו ענו 10 משיבים והם התייחסו למספר גורמים. חלקם התקשו להתמודד עם **התכנים האלימים** או **הקשים לצפייה**: "קשה לראות אירועים שיש בהם אלימות" ו- "לא אהבתי לראות שהם רבו", "היה קשה לי לראות איך הם מתנהגים".

אחרים ציינו את **צורת הדיבור, השפה והקללות** כדבר מטריד, כמו "היו קללות ומילים גסות שלא היה נעים לשמוע בסרטונים", "השפה" ו- "שצעקו עליו".

משתתפים נוספים התייחסו **ללחץ שהסרטונים יצרו**, למשל "זה הלחיץ" או "קשה לי לראות כשכועסים". כמו כן, היה משתתף אחד שהתייחס לנושא **החרדיות**, וציין שזה הקשה עליו לצפות בסרטונים.

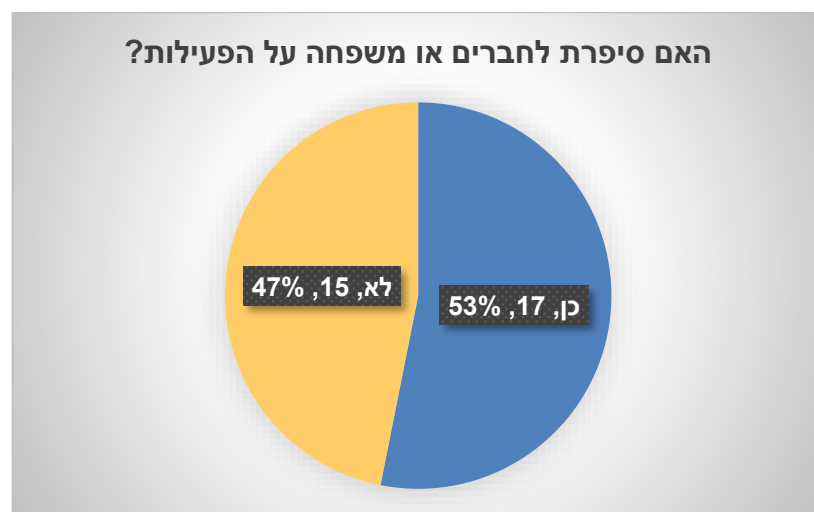
במענה לשאלה **"האם יש לך עוד משהו להגיד על הסרטונים שראינו?"**, המשתתפים הביעו מגוון דעות. חלקם ציינו שהסרטונים היו **מלמדים וחשובים**, עם התייחסויות כמו "אמצעי המחשה היו מאוד חשובים ועזרו מאוד להעביר את הרעיון" ו"סרטונים מאוד מלמדים". אחרים ציינו שהסרטונים לימדו אותם על **התמודדות עם כעס ואלימות מילולית**, למשל: "שזה מלמד אותנו איך לא לדבר באלימות מילולית וגם מה לעשות כשמופנית כלפיי אלימות מילולית" ו"ככה לומדים! שצריך לדעת לא לצעוק, גם כשכועסים לא צועקים".

מנגד, היו משתתפים שהתייחסו **לחוויות אישיות שהסרטונים עוררו**, אחד מהם אמר "הקורס עזר לי להשתנות, הייתי אדם עצבני והיום מרגיש יותר רגוע". אחרים **שיבחו** את הסרטונים: "מעניינים" או "כיף", בעוד אחרים הרגישו ש"לא היה לי כיף לראות את הסרטונים" או שהסרטונים היו **"לא לחרדים"**, קצת משעממים". משתתפת אחת **שיבחה סצנה מסוימת** כמו "אוהבת איך שהם הלכו למכולת". בנוסף, היה משתתף שהדגיש קושי אישי בהתמודדות עם **בעיות זיכרון**, וציין כי "מתקשה לזכור דברים חדשים".

1. שיתוף האחרים בפעילות

תשובותיהם של המשתתפים על השאלה - **"האם סיפרת לחברים או למשפחה על הפעילות?"**, נחלקו לשניים, כך שמתוך 32 המשיבים, **53%** (17 משיבים) השיבו בחיוב ו**סיפרו** לחברים או למשפחה על הפעילות, בעוד **47%** (15 משיבים) השיבו כי **לא סיפרו**.

הממצאים מוצגים בתרשים הבא:

בהמשך לשאלה הקודמת, נשאלו המשתתפים "אם כן - למי סיפרת? ומה סיפרת להם?". מבין המשיבים אשר ציינו כי שיתפו את בני משפחתם לגבי החוויות שלהם מהסדנאות, הם פירטו כי סיפרו לאמא שלהם (8 מהמשיבים), לאחים (5 מהמשיבים), להורים/משפחה באופן כללי (3 מהמשיבים), לדודים (משיב אחד), לגיסה (משיב אחד) ולמטפלת (משיב אחד). רובם סיפרו על מה שלמדו בנושא אלימות מילולית, על החשיבות של דיבור יפה והימנעות מקללות: "סיפרתי שאסור לקלל", "שאנחנו לומדים בקבוצה שזה לא יפה לפגוע", "שמלמדים אותי איך לדבר יפה". כמו כן הם סיפרו שהפעילות מסייעת להם ללמוד שיטות חדשות להתמודדות: "שהקורס עוזר לי ללמוד שיטות חדשות", "שלימדו אותי על אלימות מילולית ומה לעשות בשיש אלימות מילולית כלפיי". חלקם אף הדגישו שהקורס מתקיים בקבוצה ושמדובר בקורס מעניין ומהנה: "סיפרתי שלומדת קורס מעניין", "ספרתי שנהניתי בקורס", "שמוריה עושה קבוצה פעם בשבוע".

פרק ה' – ממצאי מחקר ההערכה – מנקודת המבט של מנחי הסדנאות (צוות המסגרת)

מטרתו המרכזית של המיזם היתה לספק למקבלי השירות הבנה וכלים להתמודדות במצבים שמופנית כלפיהם אלימות מילולית, אולם, עלתה סברה כי תהייה תרומה גם לצוות המסגרת שייקח חלק במיזם הזה (הן מבחינת רכישת ידע בנושא והרחבת ההבנה לגבי הגדרתה ומשמעותה של אלימות מילולית – אשר תביא לשינוי תפיסותיהם והתנהגותם, והן מבחינת הקשבה לקולות מקבלי השירות – אשר תביא להעלאת המודעות לנושא, להיכרות קרובה יותר ולחיבור משמעותי יותר בין מקבלי השירות לצוותים).

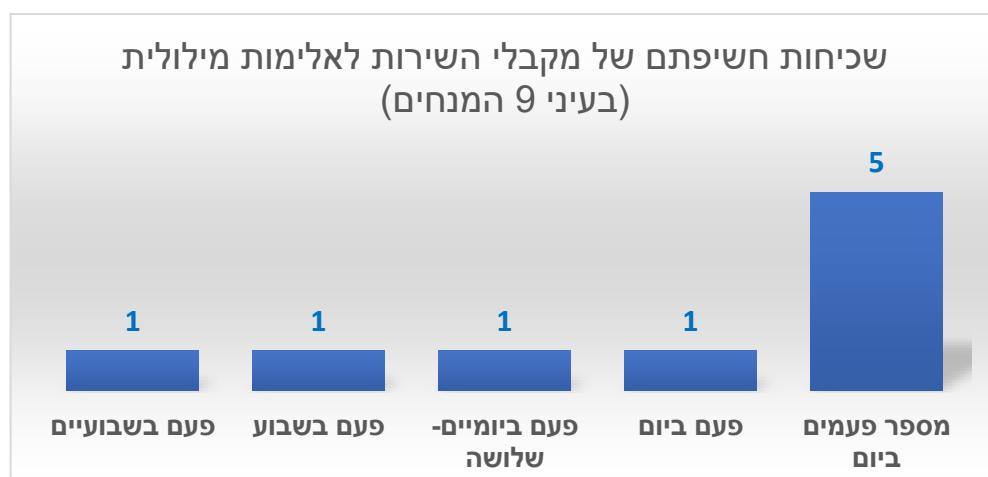
על מנת להעריך את התרומה עבור מנחי הסדנאות, העברנו להם שאלון לפני המיזם, וקיימנו עימם ראיון בתום המיזם. להלן הממצאים שהתקבלו:

א. ממצאי שאלון שהועבר למנחים לפני תחילת המיזם:

9 מנחים השיבו על שאלון קצר שניתן להם לפני תחילת המיזם. על פי תשובותיהם, מרבית המנחים לא עברו בעבר הכשרה להעברת סדנאות (7 מ-9), אולם 5 מתוכם כן העבירו סדנאות בעבר. סדנה ספציפית שעוסקת באלימות – העביר בעבר רק מנחה אחד.

תשובותיהם לשאלה "**מהי אלימות מילולית לדעתך?**" היו: "שימוש במילים על מנת לפגוע באחר", "קללות או דיבור פוגע", "השפלות קללות מילות גנאי", "תקיפה מילולית", "איומים, קללות, העלבות, השפלות", "שימוש לרעה באמצעות מילים נגד אנשים", "דיבור פוגעני", ו- "פגיעה באמצעות מילים, כינויים ומשפטים".

תשובותיהם לשאלת **שכיחות התופעה של אלימות מילולית** בקרב מקבלי השירות במסגרת, מוצגות בתרשים הבא ומצביעות על שכיחות משמעותית של התופעה, שכן 5 מתוך 9 המנחים סימנו את האפשרות שמקבלי השירות נחשפים לאלימות מילולית כמה פעמים ביום.

בנוסף, נשאלו המנחים האם מקבלי השירות פונים אליהם בעקבות אירועים של אלימות מילולית (8 מתוך 9 ציינו ש"כן"), התבקשו לתת דוגמאות למקרים כאלו ולכתוב מה הם עשו באותם המקרים. הטבלה הבאה מציגה את הדוגמאות שהם נתנו ואת דרכי התמודדותם:

דרכי התמודדות	דוגמאות לדיווח על אלימות מילולית	
"לוקחת את שני הצדדים המעליב והנעלב ומפשטת להם את הסיטואציה. מה הפריע לאדם שבחר להשתמש בקללה? איך זה העליב את הבן אדם שאליו הופנתה הקללה ומה ניתן היה לעשות במקום להשתמש באלימות מילולית כדי להעביר את רגשותיו."	1 "למשל כשחניכה מדווחת שחניכה אחרת קראה לה בשמות כמו "מפגרת" "סתומה"."	
"בין מקבלי שירות- לפתור ביניהם בצורה בוגרת. כאשר אני נוכחת אני מתווכת להם כיצד לפתור"	2 "תלונות על קללות, צעקות, דיבור פוגע"	
"מפגיש בין שני הצדדים ונותן לצד שנפגע לבטא את עצמו מה הפריע לו ואיך הוא הרגיש וממה נפגע"	3 "ממקבל שירות אחר בצורת הדיבור , טון הדיבור , במפגש עם הקהילה ברחוב במשפחה .."	
"מנסה להסביר מדוע זה לא נהוג ואיך מתנהגים"	4 "קללות, צעקות"	
"פועלת להפסיק אותה במידיות כמובן"	5 "מישהו זרק משפט פוגע במהלך נסיעה באוטובוס. מקבל שירות אחר שצועק על אחר ועוד"	
"אני אומרת למקבל השירות שהוא צודק במאה אחוז ולאף אחד אסור לדבר אליו בצורה כזאת ואז מנסה לגשת למקור שדיבר באלימות ולהסביר להם את החומרה בדבר."	6 "בנות באות אליי בוכות ומספרות שחברתן העליבו אותן או דיברו אליהן בצורה לא יפה"	
"מסבירה שלא מדברים כך ומסבירה מדוע לא."	7 "מקבלת שירות אמרה לחברתה "אני מבינה למה התגרשת"	
"שואלת את הבת אם היה לה נעים לקבל גם כזו תגובה ומבקשת ממנה לחשוב על תגובה אחרת"	8 "בת אחת אמרה לבת אחרת: מטומטמת כתגובה לשאלה שנשאלה"	

ניתן לראות כי לפני ההשתתפות במיזם, המנחים פעלו בדרכים שונות, ביניהן יצירת שיח בין הפוגע לנפגע, מתן הצעות לדרכי התמודדות לנפגע, עיצירת האירוע, הסבר/אמירה לגבי חוסר הלגיטימיות של המעשה, ועוד.

ב. ממצאי ראיונות שהתקיימו עם המנחים בתום המיזם:

בתחילת הראיונות שאלנו את המנחים שאלות זהות לאלו ששאלנו אותם בשאלון "לפני" תחילת המיזם, על מנת לבדוק האם חל שינוי כלשהו בעקבות המיזם. תחילת, שאלנו שוב **מהי אלימות מילולית?** וקיבלנו מהם תשובות המתייחסות לשימוש במילים שפוגעות באחר ("להשתמש במילים בצורה שפוגעת באחר", "קללות וכל מילה לא מכבדת, מילות גנאי, איומים וכדומה", "אפילו איום, זה אלימות מילולית", "...מילות גנאי וכל מיני"), כפי שהם אמרו לפני המיזם, אך **קיבלנו גם תשובות המתייחסות להיבטים שלא עלו לפני**, כגון צעקות או דיבור בקול רם ("אלימות מילולית שהיא כוללת גם דיבור בקול רם", "צעקות...", "כל התנהגות שאינה פיזית כלפי האחר").

השאלה לגבי שכיחות התופעה בקרב מקבלי השירות נשאלה גם היא והתשובות היו דומות לאלו שהוצגו לפני המיזם, אשר הצביעו על **שכיחות גבוהה ומשמעותית**: "זה קורה יום, יום", "נתקלים בזה די הרבה... ברמה

היומית", החניכים "חווים אלימות בערך פעמיים ביום". אחד מהמנחים ציין כי **הופעת מהתדירות הגבוהה של המקרים: "הופתעתי שזה באמת קורה בכזאת תדירות גבוהה על בסיס יומיומי".**

בראיון, נשאלו המנחים: **האם במסגרת הסדנאות החניכים שיתפו וחשפו סיפורים ומקרים שלא הכרתם לפני כן?** המנחים ציינו כי במהלך השיתופים, חלק מהחניכים דיברו על מקרים בתוך המשפחה: "הם דיברו על מקרים במשפחה, משהו שהם לא שיתפו ובדרך כלל לא דיברו על דברים מחוץ למסגרת". אחד המשתתפים ציין ש"לפעמים תוך כדי הסיפורים של אחרים דברים צפו ועלו להם", כמו במקרה בו "מישהי שיתפה שהיא עברה סוג של הטרדה... זה הציף לה את זה". משתתף נוסף הדגיש: "גילינו שיש להם המון מה לספר ושנחנו פשוט זקוקים לתת להם את הזמן המקום והאפשרות לעשות את זה", והוסיף ש"גילינו דברים שלא ידענו שהם חווים, זה הפתיע אותנו". "גילינו שהם לא ידעו להסביר שמה שהם חווים בחוץ הוא לא טוב ועכשיו יש להם כלים, הם מבינים שמה שהם חוו הוא לא טוב", "זה הפתיע אותנו לגלות את העוצמה והדברים שהם חווים".

כאשר נשאלו המנחים: **האם במהלך היום ובתום הסדנאות החניכים פונים אליך יותר?** הם סיפקו תשובות מגוונות. חלקם ציינו כי החניכים פונים אליהם יותר: "כן" ו"במידה רבה מאוד". משתתף נוסף הבהיר כי ישנו שינוי חלקי: "תלוי, יש חלק שכן, לוקח זמן עד שהתגובות ישתנו". משתתף אחר השיב כי לא חש שינוי: "לא, האמת שלא".

כאשר נשאלו המנחים: **מה אתה עושה כשחניך פונה אליך בתלונה על אלימות מילולית? האם אתה חש שחל שינוי בתגובותיך/מעשיך בעקבות הסדנאות שקיימת?** המנחים ציינו את ההקשבה לחניכים, את הניסיון להרגיע ולהזמין את הצדדים לשיחה. לדוגמה, אחת המשתתפות תיארה: "אני מקשיבה לו ואני פה מנסה להרגיע את שני הצדדים... ואני מבקשת שזה לא יחזור על עצמו". משתתף נוסף הוסיף: "אני מקשיב לחניכים, מנסה להרגיע ומזמין את שני הצדדים לשיחה". חלק מהמנחים הביעו את הרגישות המוגברת והסבלנות שהתפתחו בעקבות הסדנאות. לדוגמה: "זה גרם לי לראות איך הם רואים את הסיטואציה... ולבוא לזה בקצת יותר סבלנות", "לא יודעת, אני הרגשתי בשינוי אצלי ואצלם", "אנחנו רגישים יותר". חלק מהמנחים ציינו כי חל שינוי בשפה שבה הם משתמשים ובתגובותיהם, לדוגמה: "השפה שלנו השתנתה, אתה פחות נכנס בהם אישית". משתתפת אחרת ציינה: "השפה שלנו השתנתה... פוגע, מעליב, אנחנו לא אומרים ככה... תגיד בצורה מכובדת". משתתף נוסף אמר: "הטרמינולוגיה שלנו השתנתה: "אנחנו לא אומרים ככה לא אומרים את זה", "הם רכשו כלים להתמודד עם אלימות מילולית כמו להגן על עצמם ולהגיד 'סליחה, זה פוגע בי'". חלק מהמנחים ציינו שהם מודעים יותר לאופן שבו המילים שלהם עשויות להתפרש על ידי החניכים, והם מתאימים את התגובות בהתאם: "אנחנו שמים לב מה שאנחנו אומרים", "אתה יותר חושב על זה... היום אנחנו שינוי את הנוסח", "לתגובות שלך יש משמעות אחרת... אתה חושב פעמים אחרי שעשית את הסדנה". חלק מהמנחים אף ציינו כי הם מתייחסים בצורה מיידיית ורצינית יותר לתלונות על אלימות מילולית: "אנחנו פחות דוחים את הטיפול באלימות מילולית... אנחנו מבינים שזאת ממש פגיעה ולא

צחוקים". חלק מהמנחים הדגישו כיצד **הסדנאות השפיעו לא רק עליהם, אלא גם על הצוות כולו**. לדוגמה: "גם שאר אנשי הצוות הושפעו מהסדנה... זה ממש פתח מודעות", ו-"זה בא לידי ביטוי בצוות: אתה חושב פעמיים לפני שאתה מגיב".

מעבר לשינויים שקרו לדברי המנחים בזכות הסדנאות, מבחינת תפיסתם והתנהגותם, הם גם ציינו כי **הסדנאות היו רלוונטיות וסיפקו להם כלים חיוניים** ("הסדנה הייתה מאוד רלוונטית... סיפקה לנו כלים מסודרים להבין את כל הנושא", "עכשיו אחרי שעברנו את זה אנחנו יודעים שזה היה חסר"). חלקם אף תיארו כיצד **החניכים התחילו ליישם את הכלים שניתנו להם**: "הם התחילו להשתמש בזה בבית, ברחוב, בקהילה". עם זאת, נאמר גם כי "אצל החניכים עדיין יש עבודה".

שאלה נוספת שעלתה בראיון עם המנחים, היא: **באיזו מידה חשת שהמשתתפים מצליחים להתחבר לנושא, להשתתף, לשתף, להיפתח, ולהביא את עצמם לתוך הסדנאות? כיצד השיח עמם יכול לדעתך לקדם את הנושא?** המנחים העלו תשובות שונות:

- **קושי ראשוני ופתיחות מתגברת:** בתחילת הדרך, למשתתפים היה קושי רגשי להיפתח בגלל הרגישות של הנושא: "בהתחלה מבחינה נפשית היה להם ממש קשה... כי אנחנו מדברים על משהו מאוד רגיש ומשהו שהם חיים את זה ביום יום". עם הזמן, ככל שהסדנאות התקדמו, המשתתפים החלו להיפתח ולדבר על חוויותיהם האישיות. לדוגמה: "כשהם התחילו לתת דוגמאות על מה שהם עוברים... אני זוכר בסדנה האחרונה שדיברנו על שני השכנים האלה וואו כמה שיחות נפתחו שם".
- **שיתוף של חוויות מהחיים האישיים:** המשתתפים החלו לשתף לא רק על מה שקורה במסגרת, אלא גם מחייהם האישיים מחוץ למרכז: "הם התחילו לדבר... על השכנים שלהם, על החברה שהם חיים בה... גם ביום יום ברחוב, עם ההורים, עם האחים, עם קרובי משפחה". **הסדנאות סייעו להם להבין את החשיבות של שיתוף, והם הרגישו שיש מקום לפנות לאנשי מקצוע אם יש קושי:** "זה ממש עזר להם... באמת שיש מקום לבוא ולדבר, לפנות לעובד סוציאלי, לפנות למנחים, ולהגיד, קשה לי, להגיד, פגעו בי".
- **שיפור ביכולת הביטוי והשתתפות מוגברת:** אחד המנחים תיאר את השינוי שחל בחניך עם קושי בדיבור, שבעבר היה נמנע מלדבר אך בעקבות הסדנאות החל להשתתף: "יש חבר... עם קושי בדיבור, הוא מדבר מקוטע אבל הוא עומד על שלו עד שהוא מגיע למסר שהוא רוצה לתת לי ולהגיד... החבר הזה בכלל בסדנאות אחרות לא היה משתתף כי היה מתבייש עם הדיבור שלו המקוטע".
- **שיח קבוע כמקדם שינוי:** המנחים ציינו כי שיח מתמשך בנושא חשוב כדי שהמודעות לא תיעלם: "השיח עמם יכול לקדם את הנושא... אם לא יהיה שיח קבוע בנושא, הדברים עלולים להיעלם עם הזמן". בנוסף, הם ציינו שכאשר מעלים את הנושא לעיתים קרובות, **רואים עלייה בשיתוף:** "הרגשנו שבשנחנו מעלים את הנושא אז הם משתפים יותר".

- **שינוי בתגובות ובמודעות:** בעקבות הסדנאות, המשתתפים מבינים טוב יותר את המצבים בהם נתקלים, ומסוגלים לשתף ביתר קלות. לדוגמה: "עכשיו הם מבינים אז הם יודעים להגיד שזה לא בסדר והם משתתפים". משתתפים שבעבר היו מתמודדים עם המצב לבד, החלו לשתף יותר ולהביע את רגשותיהם: "מקבלי שירות שהיו מכניסים את זה פנימה ומתמודדים עם זה לבד, כעת משתתפים יותר". בנוסף, הם מבינים שהם יקבלו מענה מהיר ומידי: "הם יודעים שהם יקבלו מענה, הם מבינים שאנחנו בעניין וישר מטפלים בזה". אחד המשתתפים הדגיש ש"אנחנו מסוגלים לזהות את זה כיום הרבה יותר מבעבר ולהבין את זה".

כאשר נשאלו המנחים: **האם אתם חש שהסדנאות הביאו להעלאת המודעות לתופעה? הן בקרב המנחים או צוות המסגרת והן בקרב המשתתפים? אם כן, כיצד זה בא לידי ביטוי? במה תרמה הסדנה להעלאת המודעות? האם בתום הסדנאות את/ה מתייחס/ת לנושא באופן שונה? מה השתנה אצלך?**

להלן תשובות המנחים שהתייחסו לתרומה עבורם עצמם:

- **סיפור אישי ביישום כלים בחיים הפרטיים של המנחים:** המנחים ציינו שהסדנאות תרמו גם לחייהם האישיים, למשל: "אני יכולה להסביר לך שזה נתן לי אפילו אני לעצמי גם לנהל את החיים שלי", "השיח שאני מנהלת אותו עם אחת מהבנות שלי... אפילו עם בעלי", "נתן לי כלים, ועזר לי גם וחיידד לי כמה דברים".
- **מודעות לטון הדיבור והשפעתו על החניכים:** המנחים ציינו כיצד הסדנאות סייעו להם להבין את חשיבות הטון בשיח, ואת ההשפעה שיש לכך על החניכים: "איך לבקש, מה הטון של הדיבור, איך הוא שומע את זה, איך אני פונה אליו". משתתפת נוספת התייחסה לכך שהטון יכול להיתפס כאלימות מילולית: "הטון של הדיבור שהוא גם נתפס עבורם כמשהו כמו אלימות... אם צועקים עליהם או מדברים עליהם באיזשהו טון". הם הביעו מודעות חדשה לגבי הצורך לשים לב לטון הדיבור: "שמים לב לטון הדיבור... שחניך מדבר לאחר אז אנחנו כאילו שמים לב לזה יותר ולהעיר".
- **שינויים בראייה ובהתנהלות האישית בעקבות הסדנאות:** חלק מהמנחים סיפרו על שינויים שחלו בראייתם ובגישתם לנושא לאחר הסדנאות. לדוגמה: "אצלי טיפה השתנה... ראייה רחבה יותר, סבלנות". אחד המשתתפים הוסיף: "להבין שיש עוד אפשרויות שאני יכול להשתמש בהן... צריך להציף ולהעלות את זה בכל הסביבות שלהם". "הסדנאות תרמו לי בעיקר בקשר האישי עם החניכים והבנת הצורך שלהם בעזרה חיצונית".

להלן תשובות המנחים שהתייחסו לתרומה עבור החניכים:

- **חיזוק המודעות בקרב החניכים:** לדעת המנחים, אחת התובנות שעלו להם מהסדנאות הייתה העלאת המודעות של החניכים לתופעת האלימות המילולית. לדוגמה: "שהם ידעו מה לעשות לפני, אבל הסדנה חיידה להם את זה". משתתף אחד סיפר על מקרים שבהם חניכים זיהו סיטואציות של אלימות מילולית ופנו אליו כדי לדווח: "היו סיטואציות שבהן החניכים פנו אלי ואמרו שזה אלימות

מילולית, מה שמראה על המודעות שלהם לנושא". משתתפת נוספת הדגישה שהסדנאות "חיצוניות" להם את המודעות" והעצימו את ההבנה שלהם: "המודעות שלהם למושג אלימות מילולית וההבנה שלהם התעצמה פי 100". הסדנאות סייעו "לשים כותרת למשהו בחיים שלהם". חלק מהמנחים ציינו שייקח זמן עד שהשינויים יבואו לידי ביטוי בצורה מלאה: "לוקח זמן עד שהתגובות ישתנו". עם זאת, הם ציינו: "הסדנאות הניחו את הבסיס לשינויים בשיח ובהבנה של הנושא".

- **מקום פתוח לשיתוף ויצירת קבוצת תמיכה:** "הסדנה סיפקה להם כלים, נתנה להם מקום לפרוק ולדבר על דברים קשים....הסדנה נתנה במה, מקום פתוח וחופשי שאפשר לדבר על הכל", "קבוצת תמיכה שאפשרה להם להיפתח ולשתף", "הם יודעים שהם יכולים לבוא ולספר למנחים וזה לא רק לדבר בענייני עבודה". בנוסף, מנחים ציינו כי הסדנאות חיצוניות "כישורים חברתיים וקשרים בין החניכים", "הם תמכו אחד בשני, כולם השתתפו ורצו להשתתף". "דרך השיח בסדנה הם הבינו שמה שהם חווים קורה לכולם וזה נתן להם להרגיש בנוח שזה לא קורה רק להם", דבר **שתרם גם לביטחון העצמי שלהם:** "זה נתן להם יותר ביטחון".

- **השפעת הסדנאות על המודעות והתקשורת בקרב הצוות כולו:** שניים מהמנחים התייחסו לכך וציינו כי "באופן וודאי אנחנו חושבים שהסדנאות הביאו להעלאת המודעות לתופעה גם בצוות", "הסדנאות סייעו לשפר את התקשורת והשיח הפנימי בצוות".

- **נפתחו בפני החניכים אופציות חדשות לתגובות והתמודדות עם מצבי תסכול:** "נפתחו להם אופציות לתגובות שונות", ו"החניכים התחילו להשתמש בכלים גם בבית, ברחוב ובקהילה, וזה עזר להם להתמודד עם תסכולים".

כאשר נשאלו המנחים: **האם קרו דברים מיוחדים/מעניינים/מפתיעים במהלך הסדנאות? מהם? האם היו דברים חדשים שלמדת על הנושא או על מקבלי השירות שלך?**

- **טון הדיבור והשפעתו על החניכים:** המנחים הבחינו בכך שטון הדיבור מהווה גורם בהבנת המסרים על ידי החניכים: "טון דיבור, דיבור גבוה... בכלל לא מתכוונים לפגוע באחר, אבל אחר כן יקבל את זה בצורה מאוד פוגענית... יש מקומות בבית שהוא בית מאוד שקט ורגוע... ויש מקומות אחרים שזה העולם שלהם שהטון דיבור כן קצת יותר גבוה... וזה לא פוגע באף אחד". בשל השוני ברקעים של החניכים, המנחים הבינו את החשיבות של איזון בטון הדיבור וההתאמה לסביבה: "צריך להגיע לאיזון הזה בין כל העולמות האלה".

- **אי הבנת המושג אלימות מילולית:** המנחים למדו כי חלק מהחניכים לא הבינו בתחילה את המושג "אלימות מילולית" וחשבו שמדובר רק באלימות פיזית: "הם לא הבינו בהתחלה מהי אלימות מילולית וחשבו שמדובר רק באלימות פיזית".

- **הופתעו מהניסיון הקיים של החניכים:** המנחים הופתעו לגלות שלחלק מהחניכים כבר היו כלים להתמודדות עם מצבי אלימות מילולית, כלים שרכשו בעבר: "הפתיעה אותי לדעת שחלקם מגיעים עם כלים... שיש להם לאורך השנים", "...ומהכלים שהם כבר הביאו איתם".
- **רמת ההשתתפות של החניכים:** המנחים הופתעו מרמת ההשתתפות הגבוהה של החניכים במהלך הסדנאות: "הופתעתי מרמת ההשתתפות של החניכים...", "גילינו שיש להם מה לספר". חלק מהחניכים נזקקו לתיווך כדי להשתתף, בעוד שאחרים השתתפו בצורה עצמאית: "היו כאלה שהיו צריכים את התיווך שלי כדי להשתתף, והיו כאלו שגם בלי התיווך שלי ממש השתתפו".

כאשר נשאלו המנחים: **מה היו האתגרים/הקשיים עמם התמודדת במהלך הסדנה?**

במהלך הסדנאות נתקלו המנחים באתגרים **בניהול הדינמיקה הקבוצתית, במיוחד כאשר קונפליקטים אישיים שצפו מחוץ לסדנה חזרו ויצרו מתח במהלך הפעילות:** "היו מקרים שבאותו הבוקר שתי חניכות רבו... בסדנה הכל צץ והריב שוב חזר והיה קשה להתגבר על זה", "...אחת מהחניכות פשוט יצאה ממש עצבנית זה היה ממש מאתגר, מה שהקשה על המשך הפעילות". אתגר נוסף היה **שילוב חניכים פחות ורבאליים**, אשר העדיפו לשבת ולהקשיב בלבד, מה שיצר קושי בהשתלבותם: "חניכים שהם פחות ורבאליים ורק יושבים ומקשיבים". **חזרתיות בסיפורים** מצד חלק מהחניכים, שחזרו שוב ושוב על אותם תכנים, הקשתה על ההתקדמות בסדנאות: "סיפורים שחניכים סיפרו שוב ושוב ודברים חזרו על עצמם והיה מאתגר לעקוף את זה".

אתגר נוסף שעלה היה הקושי של החניכים **ליישם בפועל את הכלים שנלמדו**. למרות שהחניכים למדו מספר כלים חדשים, חלקם לא הצליחו ליישם אותם וחזרו לדפוסים המוכרים להם: "הם מודעים יותר, הם מבינים שיש להם מספר אופציות. אבל הם עדיין לא מיישמים את האופציה וחוזרים להשתמש במה שהם מכירים ונוח להם". המנחים הסבירו כי אחת הסיבות לכך היא **ההשפעה הסביבתית**, כאשר החניכים מתקשים ליישם את מה שלמדו בסדנה כשהם חוזרים לסביבה חיצונית שאינה תומכת בכך: "השינוי שהם חווים בין כאן לבין הקהילה... בקהילה זה יותר מסובך ומשתנה לפי החינוך וסביבת המחיה". הקושי טמון גם בכך **שההרגלים של החניכים מושרשים, וקשה לשנות אותם:** "קשה ללמד אותם משהו שלא תומך סביבתי, נגיד אם אנחנו מלמדים אותם פה משהו ואז הם הולכים לעבודה במקום אחר ושם זה לא מסנכרן זה משבש להם הכל". לכן, המנחים הדגישו את **החשיבות של תרגול מתמיד בסיטואציות יומיומיות** כדי שהחניכים יוכלו להפנים את הכלים: "יש להם הרגלים מושרשים וזה משהו שקשה לשבור, ולכן צריך להמשיך לתרגל איתם את זה בהמון סיטואציות מתוך החיים האישיים שלהם, הרלוונטיים שלהם". אחד המנחים ציין כי קיים חשיבות רבה לשיח האחדיד במגוון סביבות החניכים עוזר להטמיע את הכלים: "כשהשיח הוא אחדיד זה ייטמע יותר טוב ואז הם יבינו שיש עוד אפשרויות".

אתגר נוסף היה התמודדות המנחים עם **אתגרים רגשיים משמעותיים במהלך הסדנאות**, במיוחד בשל החשיפה לסיפורים קשים שהחניכים שיתפו. אחת המנחות תיארה את **הקושי הרגשי שנגרם כתוצאה**

מהסיפורים: "כמדריכה ההתמודדות הייתה קשה לי, לשמוע את החוויות שהם עברו, הסיפורים הקשים, רגשית היה לי מאוד קשה". לעיתים, המנחים **נזקקו לתמיכה חיצונית על מנת להתמודד עם העומס הרגשי:** "לא רצינו להבליט את זה, הבענו אמפתיה... אחרי הסדנה שיתפתי את העו"סית כי הרגשתי שזה לא האזור שלי להתערב". בנוסף לאתגרים הרגשיים, המנחים נדרשו **להוות דוגמה אישית לחניכים** ולהפגין כיצד לנהוג במצבי לחץ, בהתאם לערכים שנלמדו בסדנה: "המקום בו אני כמדריכה צריכה להגמיש את התגובה, להשתוות עם התגובה ולהגיב כפי שאני מלמדת אותם, להוות דוגמה".

אתגר נוסף שעלה היה גם **משך הזמן שהוקדש לפעילויות:** חלק מהמפגשים היו ארוכים מהמתוכנן בגלל נושאים נוספים שעלו באופן לא מתוכנן והיה צורך לטפל בהם לעומק: "לפעמים יש מפגשים שאני הייתי חושב שזה ייקח לי חצי שעה זה היה למשך יותר משעה כי היו יוצאים כל מיני דברים שכן היינו צריכים לעמוד עליהם ולדבר במיוחד והייתי נותן להם".

המנחים מהמגזר הערבי התמודדו עם אתגרים הקשורים **להבדלים תרבותיים בין החניכים מהחברה הערבית והחברה היהודית הבאים לידי ביטוי בתכני הסדנאות**, מה שהצריך התאמה של התכנים לכל אחת מהקבוצות. לדוגמה, אחד המנחים הסביר: "יש גם הבדל בין החברה הערבית והחברה היהודית במושגים עצמם שאנחנו אומרים". הצורך בהתאמת התכנים הוביל להצעה לבנות תוכנית מובנית שתכלול את כל מקבלי השירות ותהיה מתאימה לשתי החברות: "צריך לבנות תוכנית מובנית שתכלול את כל מקבלי השירות ותתאים גם לחברה הערבית וגם לחברה היהודית". הבדלים נוספים התגלו **בתפיסות של מושגים** כמו כבוד, שדרשו הבנה מעמיקה יותר על ההבדלים התרבותיים: "מה זה חברה ערבית, מה זה כבוד בשביל חברה ערבית יהיה משהו יותר מובנה ולקחת גם בחשבון את החברה היהודית". בנוסף, הסרטונים שהוצגו במהלך הסדנאות היו מורכבים יותר עבור החניכים מהחברה הערבית. כמו כן, ביטויים שנחשבים לנורמטיביים בחברה אחת יכולים להיתפס כפוגעניים בחברה אחרת. אחד המנחים תיאר מקרה שבו "חניך אחד אומר 'תסתום את הפה' בשפה העברית, מקבל שירות שהוא מהחברה הערבית ייקח את זה מאוד קשה כי זו מילה פוגענית, והוא בכלל לא התכוון לפגוע בו. בשבילו זה סלנג".

כשנשאלו המנחים **האם 4 סדנאות הן מספיקות/מעט/יותר מידי על מנת לייצר מודעות לתופעה? כל המנחים, ציינו כי ארבע סדנאות בלבד אינן מספקות.** הם המליצו על **הרחבת הסדנאות** למהלך כל השנה: "ארבע סדנאות לא מספיקות ויש להמשיך עם הסדנאות לאורך כל השנה" ו"להמשיך עם זה לא לעצור להוסיף עוד סדנאות". מדריך אחר הציע **לקיים את הסדנאות פעם בשבוע**, כדי לשמור על המודעות באופן רציף: "לקיים את הסדנה הזאת פעם בשבוע, לחדד להם את הכלים, להשאיר את זה במודעות בשוטף ולא להשאיר את זה חד פעמי". בנוסף, מודגש כי "כמות הסדנאות כרגע מספיקות רק כדי ליצור מודעות זה מספיק אבל אם רוצים ליצור שינוי יש להמשיך", ולפיכך הומלץ לשמור על המשכיות לטווח הארוך: "כדי ליצור שינוי שימשיך ויבוא לידי ביטוי באופן מעשי ויישומי ויום יומי יש צורך להמשכיות", "צריך לקחת את הסדנה כבסיס לפרויקט גדול יותר שיימשך לאורך זמן ולא רק למחקר".

כשנשאלו המנחים האם יש **דברים שהם ממליצים לשפר/לשנות במיזם**, הם התייחסו שוב לעניין המשכיות הסדנאות כפי שהוזכר בפסקה הקודמת. הם הציעו **לשלב כלי עזר** שיהיו מול עיניהם של החניכים ביום-יום, כך **שיוכלו לתרגל את המיומנויות שנלמדו**: "צריך להוריד את זה ליום יום כמו במיזם תראו אותי, שיהיה להם מול העיניים, איך אני מכניס את זה לחיים וליום יום שזה ייצור להם סדירות", "כלי עזר כמו במיזם תראו אותי". בנוסף, עלתה ההצעה **להתאים את הסדנאות גם לקבוצות חניכים נוספות, ברמות שונות**: "לנסות להתאים את הסדנה לקבוצות יותר נמוכות שגם זקוקות לזה, כרגע איך שהסדנה קיימת היא לא תתאים להם". כשנשאלו המנחים **האם הסדנאות תרמו לכם מבחינה מקצועית? כל המנחים** ציינו כי העברת הסדנאות תרמה להן מבחינה מקצועית. הסדנאות סייעו למנחים **לפתח מודעות גבוהה יותר לדינמיקה הקבוצתית ולהשפעה של השיח וההקשבה**. הסדנאות **חידדו את תשומת לבם לתגובות החניכים ולצורך להגיב ברגישות ואמפתיה**: "הסדנאות תרמו מאוד מבחינה מקצועית למנחים", "שמים לב מה שאני אומר, למה שהם אומרים וחווים, לתת לזה תשומת לב והקשבה", "להבין שיש עוד אפשרויות שאני יכול להשתמש", "נתן לי כלים, ועזר לי גם וחידד לי כמה דברים", "ראייה רחבה יותר, סבלנות".

משוב המנחים על המצגות שניתנו להם לטובת העברת הסדנאות

החוזקות שציינו המנחים בהקשר למצגות:

- **המצגות ככלי מנחה ותומך בתהליך ההדרכה**: המצגות שימשו כלי מנחה חשוב עבור המנחים והיו מובנות היטב, מה שאפשר להם להעביר את הסדנאות בצורה מסודרת ושלב אחר שלב. כפי שאחד המנחים תיאר: "השתמשנו בהם והם היו דרך מנחה בשבילנו, כי היה מובנה בצורה ממש טובה", והוסיף: "הייתה מובנית בצורה ממש טובה, איך אני כמדריך צריך להעביר את הסדנה ואז נתנה לי את הכלים מתי אני מתחיל מתי כן אפשר לעשות ושלב ושלב...". מעבר לכך, **המצגות סיפקו הגדרות ודוגמאות שהעשירו את התהליך והקלו על המנחים במהלכו**. "ההגדרות במצגת היו ממש טובות", ציין אחד מהם, והדגיש כי "המצגת הייתה מלאה בדוגמאות, העשירה ולוותה בתמיכה טובה את הסדנאות והיא גם נתנה לנו המנחים יותר ביטחון לאורך הסדנה בללוות אותם, להסביר להם". בנוסף, המנחים ציינו שהחניכים נמשכים לשימוש במסך במהלך הסדנאות, **דבר שעוזר לשמור על הקשב שלהם**: "החניכים מאוד אוהבים את המסך וזה משהו שתופס אותם".

החולשות שציינו המנחים בהקשר למצגות:

לעיתים היה צורך לבצע **התאמות ופישוט החומר** כדי להנגיש את התכנים לחניכים. המנחים נאלצו לפשט את המצגות ולהסביר את החומר בצורה ברורה יותר, במיוחד כשנדרש לחזור על דברים מסוימים או לפרק את המצגת לשלבים פשוטים יותר: "לפעמים היה צורך לפשט את המצגת ולהסביר להם אותה בצורה יותר מובנת", ואחד המנחים הוסיף: "לפעמים היה צריך להתחיל לפרק אותה אחד אחד ולעשות את זה יותר פשוט שיהיה יותר מובן... יש חברה שהייתי צריך לחזור על הדברים ולפרט... להביא דוגמה מהשטח". עבור חניכים שהתקשו בקריאה, נדרש היה **לשלב סמלים במצגות** כדי לעזור להם לשמור על הקשב ולהבין את החומר:

"חלקם לא קוראים ולכן היה קשה לשמר להם על הקשב ולכן הייתי מוסיפה יותר סמלים". בנוסף, חלק מהדוגמאות במצגת לא היו רלוונטיות לתרבויות מסוימות, כמו החניכים מהחברה הערבית, ולכן היה צורך בהתאמה של הדוגמאות לסלנג ולשפה שלהם: "המצגת הייתה מלאה בדוגמאות, שהן לא רלוונטיות לעולם הערבי, לסלנג ולטון הדיבור של התרבות שממנה הם באים".

משוב המנחים על הסרטונים שניתנו להם לטובת העברת הסדנאות:

בראיונות עלו מספר היבטים בנוגע לסרטונים:

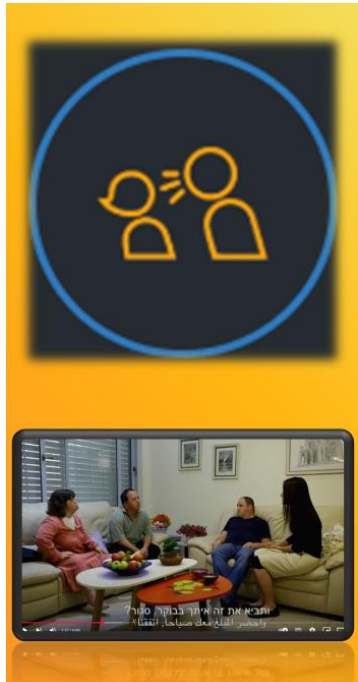
- **התאמת הסרטונים והצלחתם להעביר את המסר** היה נושא שהודגש על ידי מנחים רבים שצינו כי הסרטונים עזרו להבהיר את הרעיונות המרכזיים, כמו שתיארו: "הסרטונים הצליחו להעביר את המסר" ו-"הסרטונים בהחלט העבירו את המסר", "בעיניי הם היו ממש, ממש מתאימים, וממש מוצלחים", אם כי חניכה אחת הביעה קושי בתוכן וצינה: "חוץ מאחת שאמרה לי שהתוכן היה לה קשה, שזה קצת כזה הסעיר אותה".
- **יצירת דיונים בעקבות הסרטונים** – המנחים ציינו כי הסרטונים "עוררו דיונים מאוד פוריים", ו-"הגבירו את ההשתתפות והעומק של הדיונים"
- **צורך בתיווך הסרטונים** - מספר מנחים דיווחו שהסרטונים היו מורכבים מדי לחלק מהחניכים ולכן נדרש ליווי נוסף: "הסרטונים שהוצגו בסדנאות היו מורכבים מדי לחניכים והיה צורך בתיווך כדי להבין את המסרים", וגם: "הסרטונים היו מובנים למחצה, היינו חייבים להתערב ולתווך להם". בנוסף, המנחים לא יכלו להתחיל בשאלות מיד בסוף הסרטון מבלי הכנה מוקדמת, ואחד מהם ציין: "לא היינו יכולים להקריין להם את הסרטון, ולהתחיל לשאול את השאלות ישירות... היינו חייבים ללוות אותם ולהנגיש להם את זה כדי שיבינו ויענו בהתאם".
- **שיטת העצירה וההסבר** שימשה דרך להנגשת המסר על ידי עצירה ושאלת שאלות במהלך ההקדנה: "כשעוצרים שם שואלים את השאלות, זו השיטה הכי טובה... אז לדקה אחת אנחנו עוצרים. שואלים את השאלה, הוא עונה, ואז ממשיכים את הכול הלאה". המנחים גם דיווחו כי **עצירות אלו סייעו בהבנה ובפיתוח נוסף של הנושאים שעלו:** "כל פעם שעצרנו היינו עושים הפסקה לסרטון... היינו מפתחים עוד משהו והיו לנו עוד שאלות לפרש למה עשה ככה ומה הוא עושה עכשיו ומה צריך לעשות".
- **קשיים של חניכים דוברי ערבית** באו לידי ביטוי במיוחד בשל הצורך בתרגום והתאמה נוספת של התוכן, מה שדרש תיווך כדי שהמסר יובן במלואו: "האורך של הסרטון, למרות שהוא קצר מאוד... החבר'ה שלנו מכל הרמות לא היו מבינים את זה לגמרי... בגלל שהיה גם העניין של התרגום מהשפה העברית לשפה הערבית".
- **עלתה בקשה ליצירת סרטונים נוספים.**

משוב המנחים על חוברת ההנחיות (מדריך כתוב) שניתן להם לטובת העברת הסדנאות:

עבור חלק מהמנחים התדריך היה לעזר רב, במיוחד **בתכנון כל מפגש ובארגון המפגשים עצמם**: "ממש עזר, אני השיטה שעבדתי בה הייתי קורא כל מפגש לפני שאני נכנס אליו וממש מכין את עצמי מה אני צריך להתחיל ואיפה אני צריך לחזור ולהסתכל על המצגת ולהשתמש בה ואז ככה היה לי יותר קל". מנחה נוסף ציין את **העזרה שהתדריך סיפק מבחינת התכנון**: "ממש השתמשתי בו כאילו זה הקל עלי... נגיד שהייתי באמת צריכה אולי יותר לפשט להם את זה אז זה הצריך יותר ממני אבל התדריך היה מעולה ממש הכל רשום שם כאילו מפורט", "נצמדנו למדריך וזה מאוד עזר לנו".

עם זאת, **העדפה לריכוז המידע במצגת אחת** עלתה מצד מדריך אחד, שהעדיף לאחד את כל החומרים למצגת ולא להסתמך על התדריך בנפרד: "אני הייתי עושה את הכול במצגת, שיהיה כלי אחד שנשתמש בו וזהו". חלק מהמנחים הביעו את **הצורך להנגיש את התוכן בדרכים שונות בהתאם לאופי המנחה והקבוצה**. אחד המנחים תיאר: "כל מנחה מוביל את עצמו בתוך הסדנה עצמה... נכון הוא מתמקד במטרות שבתוך המצגת אבל אני יכול להעביר את זה בצורה והיא יכולה להעביר את זה בצורה אחרת", "לפעמים היו דברים חסרים (בתדריך למדריך) בגלל שהסדנה הייתה דינאמית והיו יוצאים דברים חדשים במהלך השיחה".

פרק ו' – מצגת הצגת ממצאים

המכללה האקדמית
תל-חי
למדע, סביבה וחברה

משרד הרווחה
והביטחון
החברתי

קרן שזם
מאפשרת - מחברת - אחרת

ממצאי הערכת מיזם סדנאות אלימות מילולית

ההערכה בוצעה על ידי 'מכלול'
יחידת הערכה ומחקר

ד"ר עדי לוי-ורד, גב' אילה ליאור

קרן שזם
מאפשרת - מחברת - אחרת

פברואר, 2025

מק"ט 890-682-2022

תודות לשותפות למיזם ולהערכתו:

- ד"ר נירית קרני ויזר – ראש המוקד לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית תל חי.
- חגית בוכריס - מנהלת תחום תכניות ייחודיות, השירות להערכה והכרה, אגף להערכה, הכרה ותכניות, מינהל מוגבלויות, משרד הרווחה והביטחון החברתי.
- רחל סרי – מנהלת תחום מפעלים מוגנים, שירות בוגרים ומדקנים, אגף קהילה, מינהל מוגבלויות, משרד הרווחה והביטחון החברתי.
- שרון גנות - מנהלת ידע ומחקר, קרן שלם.

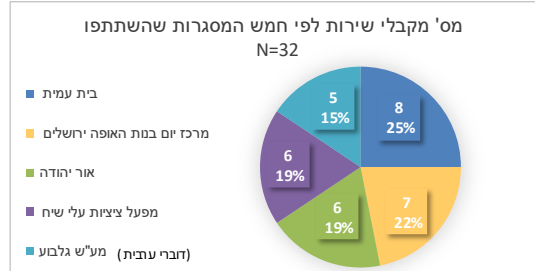
מטרות ההערכה

- בחינת תרומת הסדנאות הן למנחים מהמסגרת והן למשתתפים עם מש"ה (רכישת ידע ודרכי התמודדות עם ביטויי אלימות מילולית, והעלאת המודעות לתופעה).
- בחינת שביעות הרצון מהסרטונים, המצגת ומהתהליך לאנשי המקצוע.

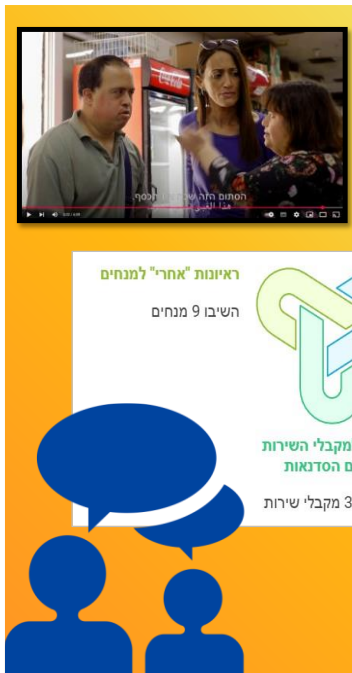

משתתפי ההערכה וכלי ההערכה

בהערכת המיזם לקחו 9 מנחים ו- 32 מקבלי שירות, מ- 5 מסגרות:

• כ- 90% מהמשתתפים עם רמת מוגבלות קלה או קלה-בינונית.

כלי ההערכה:

ראיונות "אחרי" למנחים

השיבו 9 מנחים

שאלון "לפני" למנחים

השיבו 9 מנחים

שאלון למקבלי השירות
בתום הסדנאות

השיבו 32 מקבלי שירות

ממצאים – מנקודת המבט של מקבלי השירות (N=32)

מדוע רצית להשתתף בפעילות?

הבעת רצון ללמוד
ספציפית את נושא
האלימות המילולית
ציטוט: רציתי לדעת מה זאת
אלימות מילולית

הבעת עניין, סקרנות
ורצון ללמוד דברים
חדשים
ציטוט: מעניין ללמוד דברים
חדשים, הייתה לי סקרנות

רצונם לקבל כלים
להתמודדות אישית
וחברתית עם
התופעה

ציטוט: כדי שיהיה לי כוחות
נפש להתמודד עם אלימות
מילולית שעושים לי

תחושת הנאה ועניין
בפעילות משותפת
ציטוט: כי זה היה כיף
אני אוהב סדנאות
כי רציתי להשתתף עם כולן

מניעים להשתתפות בסדנאות

טבלה: ג'טאנעפונע דסו נאנע

א. מוטיבציה והשתתפות בפעילות

- 91% (29 משיבים) רצו ובחרו להשתתף בפעילות (2 לא יודעים מדוע בחרו, ו- 1 לא בחר בכך).
- 86% נכחו בכל ארבעת המפגשים.

ב. הבנת המושג – מהי לדעתך אלימות מילולית?

ג. רבישת ידע – אלו דברים חדשים למדת בסדנאות?

כיצד לנהל שיחה בצורה יפה, מכבדת ונועמית שלא פוגעת באחר
"לדבר ולנהל שיחה נחמדה עם האחרים"
"לא לפגוע באחרים באמצעות מילים"
"צריך לדבר בכבוד ולכבד"

הבנה מעמיקה של מהי אלימות מילולית
"למדנו מה זה בדיוק אלימות מילולית כי חשבתי שאלימות זה רק מישור שפוגע בנו גופנית"
"למדתי מה זאת אלימות מילולית ואיך מטפלים במקרים כאלה"

ניהול תגובות והתמודדות עם מצבים
"לא לקלל בחזרה"
"לא צריך לקחת ללב, לא צריך לצעוק"
"לפנות למדריכה או למנהלת..."

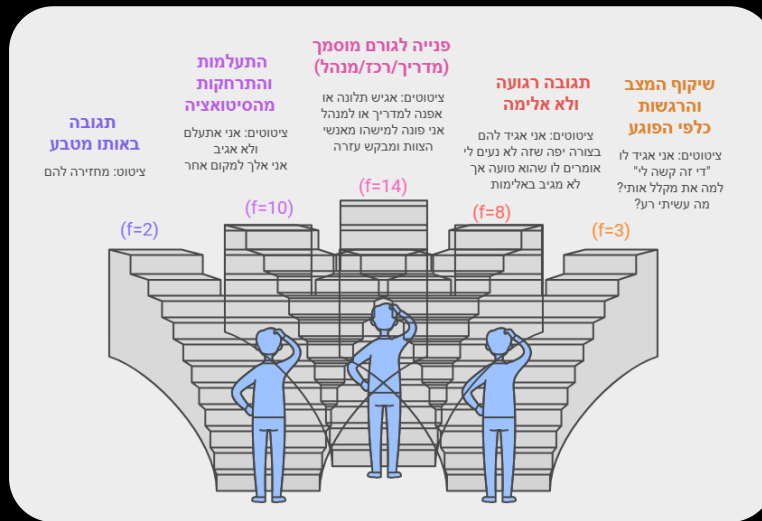

לא נלמד משהו חדש
"אני ידעתי הכל"
"ידעתי את המושג הזה לפני זה"

"אני אשים אוזניות
ואשמע מוזיקה"

ד. דרכי התמודדות – אם יקללו/יעליבו/יפגעו בך, מה תעשה? איך תגיב?

כשמישהו פוגע בך – האם תפנה למדריך או דמות שאתה סומך עליה? איך הוא יכול לעזור?

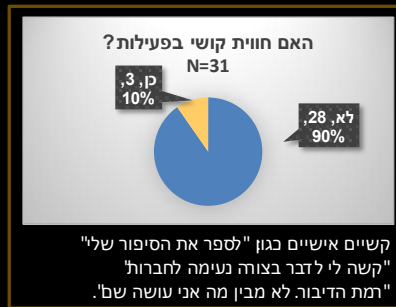

"מה לא אהבת בפעילות?"

13 משיבים – אהבו הכול

11 משיבים – ההתנהגויות בסרטונים (איך שהתנהגו אחד לשני)

3 משיבים – ציינו דברים אחרים כגון חוסר עניין, שעמום, או "שכולם דיברו יחד".

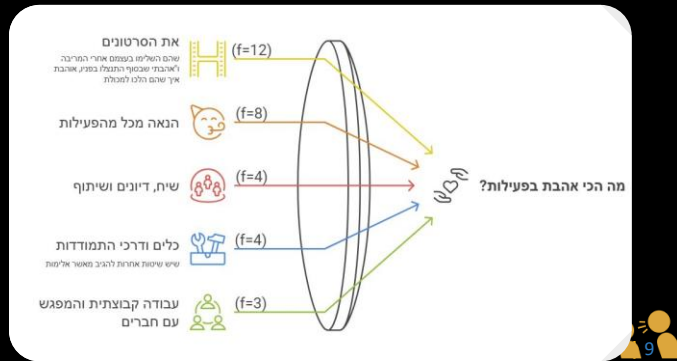
ה. חוויית הלמידה בסדנאות – האם נהנית? מה הכי אהבת? מה לא אהבת?

"האם נהנית מהפעילות בסדנאות?"

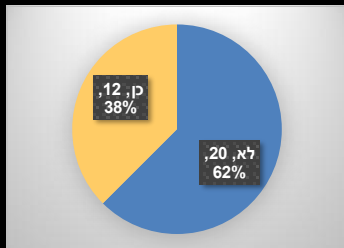
81% (26 מתוך 32) – נהנו מאוד

16% (5 משיבים) – נהנו קצת

משיב אחד – לא נהנה כלל

"האם היה לך קשה לדאות את הסרטונים?"

התכנים האלימים או הקשים לצפייה: "קשה לדאות אירועים שיש בהם אלימות" ו-"לא אהבתי לדאות שהם רבו", "היה קשה לי לדאות איך הם מתנהגים".

צורת הדיבור, השפה והקללות: "היו קללות ומילים גסות שלא היה נעים לשמוע בסרטונים", "השפה" ו-"שצעקו עליו".

לחץ שהסרטונים יצרו: למשל "זה הלחיץ" או "קשה לי לדאות בשבועסים".

1. משוב על הסרטונים והמצגת

"האם הסרטונים היו ברורים?"

כן - 94% (30 מתוך 32)

"האם נהנית לדאות את הסרטונים?"

כן - 94% (30 מתוך 32), **2 משיבים** ציינו כי **לא** נהנו.

"האם הסרטונים לימדו אותך דברים חדשים?"

כן - 81% (30 מתוך 32), **לא - 19%** (6 משיבים).

הערות נוספות על הסרטונים ...

"סרטונים מאוד מלמדים"

"זה מלמד אותנו איך לא לדבר באלימות מילולית וגם מה לעשות כשמופנית כלפיי אלימות מילולית"

"אמצעי המחשה היו מאוד חשובים ועזרו מאוד להעביר את הרעיון"

"ככה לומדים! שצריך לדעת לא לצעוק, גם כשכועסים לא צועקים"

11

2. שיתוף האחרים בפעילות

"שהקורס עוזר לי ללמוד שיטות חדשות"

"שלימדו אותי על אלימות מילולית ומה לעשות כשיש אלימות מילולית כלפיי"

"אנחנו לומדים בקבוצה שזה לא יפה לפגוע"

האם סיפרת לחברים או משפחה על הפעילות?

תשובה	מספר	אחוז
כן	17	53%
לא	15	47%

למי סיפרת?
אמא/הורים, אחים, בן משפחה, דוד/גיסה/מטפלת

מה סיפרת?

12

ממצאים – מנקודת המבט של המנחים (N=9)

רקע על המנחים

מרבית המנחים לא עברו בעבר הכשרה להעברת סדנאות (7 מ-9),

אולם 5 מתוכם כן העבירו סדנאות בעבר (אחד מתוכם העביר בעבר סדנה ספציפית שעוסקת באלימות)

הבדל בין שאלון "לפני" לראיון "אחרי"

מהי אלימות מילולית?

לפני: שימוש במילים שפוגעות באחר ("השתמש במילים בצורה שפוגעת באחר", "קללות וכל מילה לא מכבדת, מילות גנאי, איומים וכדומה", "אפילו איום, זה אלימות מילולית", "...מילות גנאי וכל מיני")

אחרי: תוספת של תשובות המתייחסות גם לעקבות או דיבור בקול רם ו-"כל התנהגות שאינה פיזית כלפי האחר".

מהי שכיחות התופעה במסגרת?

גם לפני וגם אחרי רובם ציינו שכיחות גבוהה, יומיומית.

האם פונים אליהם בהקשר לתופעה זו?

גם לפני וגם אחרי רובם ציינו שכן.

האם שמעתם בסדנאות דברים שלא ידעתם?

כן

"הם דיברו על מקרים במשפחה משהו שהם לא שיתפו ובדרך כלל לא דיברו על דברים מחוץ למסגרת" "לפעמים תוך כדי הסיפורים של אחרים דברים צפו ועלו להם" "מישהי שיתפה שהיא עברה סוג של הטרדה... זה הציק לה את זה".

"גילינו שיש להם המון מה לספר ושנחנו פשוט זקוקים לתת להם את הזמן המקום והאפשרות לעשות את זה" "גילינו דברים שלא ידענו שהם חווים הפתיע אותנו" "גילינו שהם לא ידעו להסביר שמה שהם חווים בחוץ הוא לא טוב ועכשיו יש להם בליקם מבינים שמה שהם חוו הוא לא טוב" "זה הפתיע אותנו לגלות את העוצמה והדברים שהם חווים".

האם אתה חש שחל שינוי בתגובותיך/מעשיך בעקבות הסדנאות שקיימת? במה?

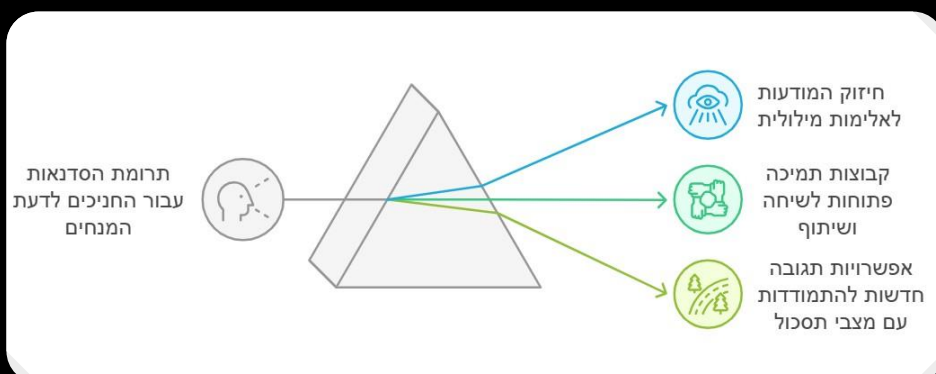
באיזו מידה חשת שהמשתתפים מצליחים להתחבר לנושא, להשתתף, לשחק, להיפתח, ולהביא את עצמם לתוך הסדנאות?

כיצד השיח עימם יכול לדעתך לקדם את הנושא?

האם אתה חש שהסדנאות הביאו להעלאת המודעות לתופעה? הן בקרב המנחים או צוות המסגרת והן בקרב המשתתפים? אם כן, כיצד זה בא לידי ביטוי?

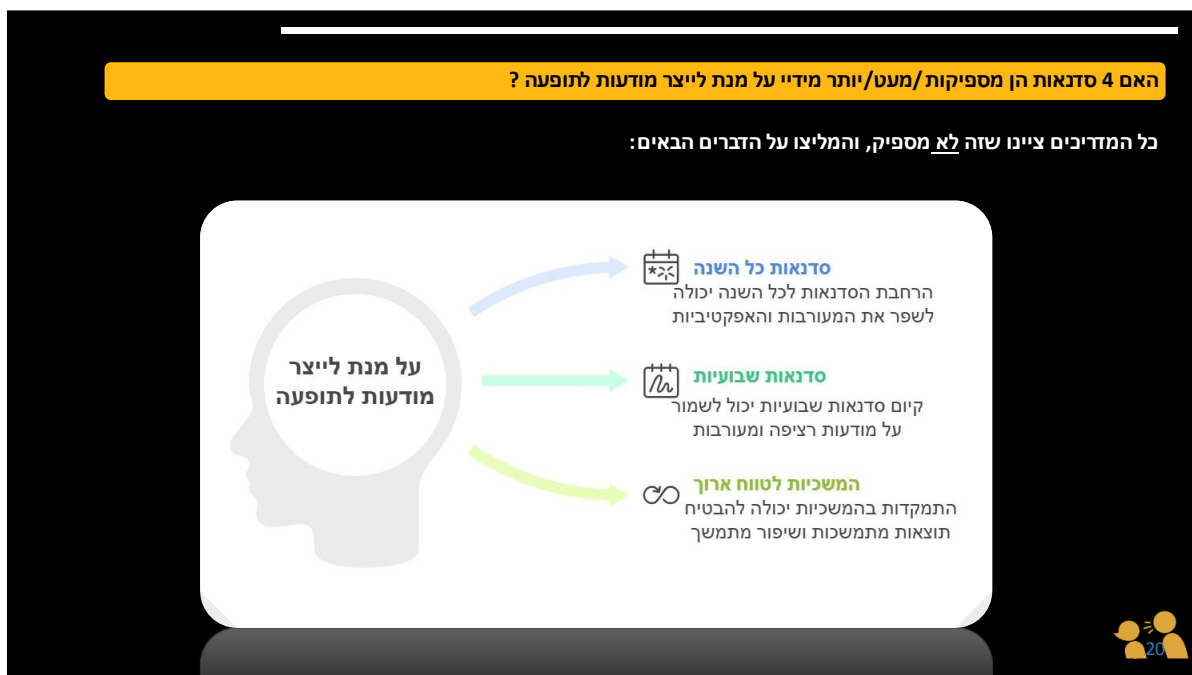

תס נגד, נסכונ
עו הונד נשעסונגונ

האם קרו זברים מיוחדים/מעניינים/מפתיעים במהלך הסדנאות? מהם?
האם היו זברים חדשים שלמדת על הנושא או על מקבלי השירות שלך?

המלצות לשיפור המיזם

תרומות הסדנאות למנחים – מבחינה מקצועית

משוב המנחים על המצגות

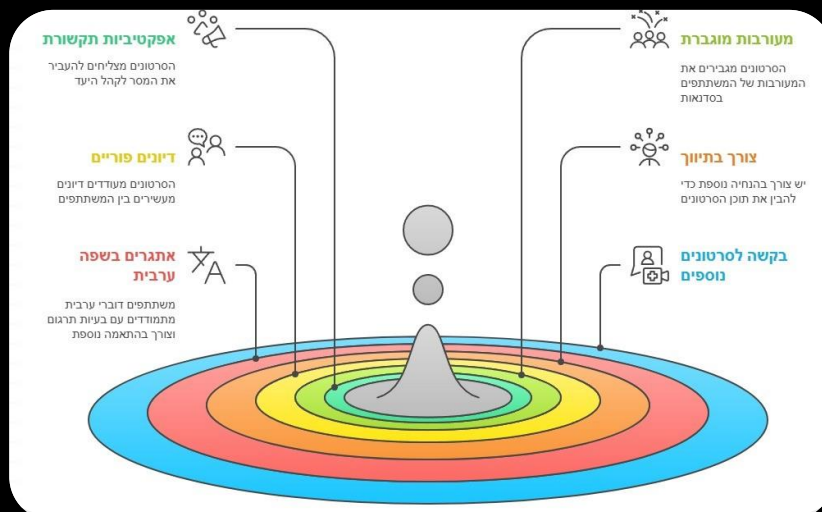

כלי מנחה

כלי מנחה

משוב המנחים על הסרטונים

משוב המנחים על התזדריך למדריך

יתרונות	חסרונות
מסייע בתכנון וארגון	העדפה למצגת אחת (במקום תדריך נוסף)
מגביר בהירות	צורך בהנגשת התוכן בדרכים שונות והפשטה
הוראות מפורטות	הדינמיות של הסדנה הביאה לתכנים שלא היו בתדריך
מפחית זמן הכנה	

תודה על ההקשבה!

האם למישהו יש שאלות?

פרק ז' – סיכום, תובנות והמלצות

במסגרת פגישה בה הוצגו ממצאי ההערכה בפני וועדת ההיגוי ושותפי ההערכה, התקבלו המסקנות, התובנות וההמלצות הבאות:

- פיילוט מיזם סדנאות אלימות מילולית יצא לפועל בחמש מסגרות ברחבי הארץ, ביניהן גם מסגרות מהחברה החרדית והערבית. בהקשר התרבותי נראה כי יש לבצע התאמה משמעותית יותר עבור החברה הערבית (אפילו ברמת השפה עצמה שלעיתים מתפרשת באופן שונה בין החברות). הוצע כי יש לשקול לבצע הנגשות נוספות בסרטונים לטובת אוכלוסייה זו. עם זאת, לא נצפה צורך בהתאמה מיוחדת עבור החברה החרדית.
- באופן כללי, ממצאי ההערכה הינם חיוביים מאוד – הן מנקודת המבט של מנחי הסדנאות (המדריכים) והן מנקודת המבט של מקבלי השירות. ניתן ללמוד מתוך הממצאים כי קיום הסדנאות איפשר יצירת מרחב בטוח ללמידה ולבחינת השלכות מושג האלימות המילולית בהקשרים חינוכיים וטיפוליים. ההתנסות בסדנאות הובילה להעמקה משמעותית בהבנת מושג האלימות המילולית, בהשפעות התופעה ובדרכים אפשריות להתמודד עימה ולהגיב באופן מושכל (שימוש בטכניקות של שיקוף רגשי, תגובה רגועה ולא אלימה, הפניית מקרים לגורמים מוסמכים ונקיטת צעדים למניעת הסלמה במצבים רגישים). חשיבות העיסוק בתופעת האלימות המילולית קיבלה משנה תוקף באמצעות מיזם זה, בעיקר לנוכח היקף התופעה הנרחב, הקיים במסגרות ומחוצה להן.
- ההערכה העלתה כי הסדנאות הביאו לשינוי בתפיסותיהם ובהתנהלותם המקצועית של המדריכים, הן מבחינת המודעות להשלכות השיח, לשפה, לאופן התקשורת, ולהרמת הקול על מקבלי השירות, והן מבחינת הצורך להקשיב, להכיל, להיות רגישים וסובלניים, ולתת יותר מקום לתופעת האלימות המילולית בתוך המסגרת. מעבר להשפעה הישירה על המדריכים עצמם, ניכר כי נצפתה השפעה גם על היקפים רחבים יותר של צוות המסגרת.
- הערכה העלתה שביעות רצון רבה מהמארג שהופק לטובת המיזם – הן סרטוני ההדרכה, הן המצגת המלווה והן התדריך למדריך. עלו נקודות מועטות בלבד לשיפור, המפורטות בדו"ח. נקודה שהעלו מרבית המדריכים היא צורך בתיווך נוסף מעבר לזה המוצג במצגת או בתדריך, שכן מקבלי השירות התקשו לצפות בסרטונים ולהבינם ללא עצירות באמצע, ללא שאלות הבהרה וללא הסברים של המדריך. הדבר בלט עוד יותר בחברה הערבית שם נדרש גם תיווך/תרגום שפתי. הומלץ לשקול הפקת סדרת סרטונים ייעודית לחברה הערבית.
- לנוכח מספר אתגרים שצינו המדריכים בהקשר של העברת הסדנאות (כגון קונפליקטים משמעותיים שעלו בין מקבלי השירות, התמודדות עם עומס רגשי שהוצף אצל חלק ממקבלי השירות בעקבות השיח על נושאים רגישים, צורך בתיווך והנגשה נוספת תוך כדי הסדנאות, ועוד) – הוצע לשלב תמיכה או ליווי של דמות מקצועית נוספת מהמסגרת (למשל עו"ס) שתלווה את המדריך ותסייע לו במידת הצורך.

- ממצאי ההערכה העלו כי תרומתן של הסדנאות רבה (ביחס לתהליך **קצר** של 4 סדנאות), אולם ללא תהליך המשך של תרגול, הטמעה, שיח שיגרתי ויישום הנלמד (הן במסגרת והן מחוץ למסגרת) – לא תהייה המשכיות לתהליך והתרומה של המיזם תתפוגג. לכן, הוצע לקיים חשיבה על אופן היישום וההטמעה במסגרות לאחר תום הסדנאות (למשל, להטמיע כלים מעשיים לתרגול יומיומי של המיומנויות שנרכשו, לפתח מודלים מותאמים יותר לקבוצות בעלי רמות שונות, לייצר שיח קבוע ושיגרתי הן בקרב מקבלי השירות והן בקרב המדריכים בנוגע לתופעה זו, ואולי אף להאריך את משך ההדרכות תוך הרחבת מאגר הסרטונים מהם ניתן ללמוד).

- ד"ר נירית קרני-ויזל הציעה למנף את ממצאי הפיילוט לכתיבת מאמר אקדמי, על מנת להרחיב את השפעתם של הממצאים ולבסס את תרומתם בתחום החינוכי והטיפול.

מתוך העיסוק והדיון בהערכת המיזם, עולה כי קיימת חשיבות גדולה בהמשך פיתוח הסדנאות הללו והרחבתן למסגרות נוספות, זאת לצד הצורך ללמוד ממצאי ההערכה ביחס למקומות בהם נדרש לשמר ובמקומות בהם נדרש לשפר את המיזם.

נספחים

נספח 1: טופס הסכמה מדעת למנחי הסדנאות

טופס הסכמה להשתתפות בתהליך הערכה (עבור מנחי הסדנאות)

אני החתום מטה, נותן הסכמתי להשתתף בהערכה של מיזם 'אלימות מילולית' המתקיים במסגרת בה אני עובד.

ידוע לי כי:

1. איני מחויב/ת להשתתף בהערכה
2. זכותי לפרוש בכל עת מהשתתפות בהערכה.
3. אין קשר בין השתתפות בהערכה לבין השתתפות בפרויקטים עתידיים. אלו לא יפגעו בשום צורה, אם תבחר/י לא לקחת חלק בהערכה.
4. כל המידע שייאסף במהלך ההערכה ישמש אך ורק את המעריכים, לא יתוייג שמית ולא יועבר לכל גורם נוסף.

בכל שאלה נוספת ניתן לפנות לד"ר עדי לוי-ורד, רכזת מכלול, היחידה להערכה ומחקר,

קרן שלם : michlol.kshalem@gmail.com

שם משפחה

שם פרטי

תאריך

חתימה

נספח 2: טופס הסכמה מדעת לאפטרופוסים

טופס הסכמה להשתתפות בתהליך הערכה עבור אפטרופוס מקבל/ת שירות

אני החתום מטה, נותן הסכמתי להשתתפות בני/בתי (או מי שאני אפטרופוס שלו) בהערכה של מיזם 'אלימות מילולית' המתקיים במסגרת בה נמצאת בני/בתי. ידוע לי כי:

1. בני/בתי (או מי שאני אפטרופוס שלו) מתנדב להשתתף בהערכה.
 2. זכות בני/בתי (או מי שאני אפטרופוס שלו) לפרוש בכל עת מהשתתפות בהערכה, מבלי שיהיו השלכות לגביו.
 3. אין קשר בין השתתפות בהערכה ובין ההשתתפות במיזם. ההשתתפות במיזם לא תיפגע בשום צורה, אם תבחר/י לא לקחת חלק בהערכה.
 4. כל המידע שייאסף במהלך ההערכה ישמש אך ורק את המעריכים, לא יתוייג שמית (יישאר אנונימי) ולא יועבר לכל גורם נוסף.
- בכל שאלה נוספת ניתן לפנות לד"ר עדי לוי-ורד, רכזת מכלול, היחידה להערכה ומחקר, קרן שלם, michlol.kshalem@gmail.com

שם משפחה

שם פרטי

קרבה למקבל השירות

שם האפטרופוס

תאריך

חתימה

נספח 3: טופס למקבלי השירות – הסכמה להשתתפות בהערכה (בפישוט לשוני)

טופס הסכמה להשתתפות במחקר בפישוט לשוני

שלום, אני _____ [שם המראיינת].

אני עוזרת לחוקרת לעשות מחקר.

כשעושים מחקר, רוצים ללמוד משהו חדש.

הנושא של המחקר הוא:

אלימות מילולית.

אלימות מילולית זה לפגוע ולהכאיב למישהו אחר בעזרת מילים.

במחקר אני שואלת אנשים שאלות והם עונים לי עליהן.

כך, אפשר ללמוד מהתשובות.

כך, אפשר ללמוד איך להתאים את הסרטונים במחקר שלנו לאנשים עם מוגבלות שכלית.

השם שלך יישאר רק אצלי. אני לא אעביר אותו לאף אחד.
רק אם אני חושבת שקורה למישהו משהו מסוכן (כלומר, מישהו פוגע בך או באחרים), אני צריכה לספר, כדי לשמור על אותו אדם.

אם אתה מרגיש לא בנוח בזמן השיחה, אתה יכול להגיד לי.
אתה לא חייב לענות על כל השאלות.
אפשר להגיד "אני לא רוצה" בכל שלב.

[מראיין: ודא הבנה. שאל שאלות פתוחות, כמו: "זוכר מה התפקיד שלי, מה אני עושה?", "איך אתה יכול לעזור לי, כדי שאני אלמד?", "מה אתה עושה פה עכשיו?", "אם אתה לא רוצה לענות על שאלות, מה אתה יכול להגיד?". אם נראה שהאדם לא הבין, נסה להסביר שוב בקצרה ובמילים פשוטות. במקרה שהאדם לא מבין את הסיטואציה, יש לשקול שלא להמשיך עם העברת השאלון]

אתה מסכים לענות על כמה שאלות?

מותר להסכים ומותר לא להסכים. אתה מחליט.

☐ כן

☐ לא

[אם כן -] למה אתה רוצה?

בסדר גמור. תודה רבה. [מסיימים את הפגישה]

[למראיין: אם המרואיין מרגיש בנח, אפשר לעבור לחתימה.

אם יש צורך בזמן נוסף להיכרות, אפשר לשאול -]

איפה אתה נמצא בשעות של הבוקר?

[למראיין: אם קשה לאדם לענות -] בעבודה? במסגרת?

אם אתה מסכים להשתתף במחקר (לענות על השאלות),

תחתום (תכתוב את השם שלך) בבקשה כאן:

[למראיין: יש להציע חלופה מתאימה עבור אדם שלא יכול לחתום באופן עצמאי בשל קושי באחיזה. למשל: לאפשר לו לחתום בחותמת אישית, להקליט אותו אומר בקולו את השם שלו ושהוא מסכים.]

שם משתתף	חתימה של המשתתף	תאריך
		

גם אני, חותמת כאן.

כך אני מאשרת שאמרתי לך בצורה ברורה את כל מה שצריך לדעת:

שם משתתף	חתימה של המראיין/ת	תאריך
		

[מראיין: בסוף הפגישה, לפני שנפרדים, להודות ולסכם -]

תודה רבה לך שנפגשת איתי.

אם יש לך שאלות על ההשתתפות במחקר, אפשר
לשאול אותי ואני אשאל את החוקרת.

שמה ד"ר עדי לוי ורד.

הטופס מבוסס על טופס הסכמה להשתתפות במחקר שפותח על ידי :

נספח 4: שאלון "לפני" למנחי הסדנאות לפני החשיפה לנושא האלימות המילולית (יועבר בפורמט מקוון באמצעות לינק לשאלון)

מנחה יקר/ה,

לפני התחלת פיילוט אלימות המילולית, נודה לך על הקדשת מספר דקות להשיב על שאלון קצרצר הנוגע לתופעת האלימות המילולית, כפי שבאה לידי ביטוי במסגרת בה אתה עובד/ת.

תודה רבה מראש על שיתוף הפעולה!

ד"ר עדי לוי-ורד,
רכזת 'מכלול', יחידת הערכה ומחקר
קרן שלם

על מנת שנוכל להצליב את תשובותיך לפני ואחרי התכנית, נבקש שתכתוב את הקוד הבא:
החיה האהובה עליך ואחריה מספר הבית בו אתה גר.

אנא כתוב את הקוד כאן:

1. האם עברת בעבר הכשרה להעברת סדנאות? כן/לא
2. האם העברת בעבר סדנאות?
3. **התניה –** במידה והשיבה "כן" על שאלה 2, תוצג השאלה:
האם העבר בעבר סדנה העוסקת באלימות?
מהי אלימות מילולית לדעתך?
4. לדעתך, באיזו מידה נתקלים מקבלי השירות שלך באלימות מילולית? (אנא בחר)
 - מספר פעמים ביום
 - פעם ביום
 - פעם ביומיים-שלושה
 - פעם בשבוע
 - פעם בשבועיים
 - פעם בחודש
 - לעיתים רחוקות
5. האם מקבלי השירות פונים אליך בעקבות אירועים של אלימות מילולית?
 - כן
 - לא

אם כן: **(התניה)**

- א. נסה/י לתת דוגמה למקרים/אירועים שבהם הם פנו אליך (הקשורים לאלימות מילולית)?
- ב. מה את/ה עושה בדרך כלל כשפונים אליך בתלונה על אלימות מילולית? או כאשר אתה נוכח במקום שבו מופנית אלימות מילולית כלפי מקבל שירות?

נספח 5: ראיון עומק עם מנחי הסדנאות – בסיום התכנית (הועבר ע"י מראיין בזום)

על מנת שנוכל להצליב את תשובותיך עם אלה שהיו בתחילת התכנית, נבקש שתכתוב את הקוד הבא:
החיה האהובה עליך ואחריה מספר הבית בו אתה גר.

להלן השאלות שינחו את הראיון שיתקיים עם המנחים בסדנאות (בשלוש המסגרות) בסיום התכנית/סדנאות. מעבר לשאלות אלו, מדובר על ראיון עומק שיתפתח בהתאם לדברים שיעלו המנחים.

1. מהי אלימות מילולית לדעתך?
2. לפי השיח שהתקיים בסדנאות - באיזו מידה חשת שהחניכים נתקלים באלימות מילולית? (מספר פעמים ביום, פעם ביום, פעם ביומיים-שלושה, פעם בשבוע, פעם בשבועיים, פעם בחודש, לעיתים רחוקות). האם התיאורים שלהם והשיתופים שלהם הפתיעו אותך? במה? האם במהלך ובתום הסדנאות החניכים פנו/פונים אליך יותר בנושא זה?
3. מה אתה עושה כשחניך פונה אליך בתלונה על אלימות מילולית? האם אתה חש שחל שינוי בתגובותיך/מעשיך בעקבות הסדנאות שקיימת? אם כן – נסה לתאר את השינוי.
4. באיזו מידה חשת שהמשתתפים מצליחים להתחבר לנושא, להשתתף, לשתף, להיפתח, ולהביא את עצמם לתוך הסדנאות? כיצד השיח עמם יכול לדעתך לקדם את הנושא?
5. האם אתה חש שהסדנאות הביאו להעלאת המודעות לתופעה? הן בקרב המנחים או צוות המסגרת והן בקרב המשתתפים? אם כן, כיצד זה בא לידי ביטוי? במה תרמה הסדנה להעלאת המודעות?
6. האם קרו דברים מיוחדים/מעניינים/מפתיעים במהלך הסדנאות? (מהם?) האם היו דברים חדשים שלמדת על הנושא או על מקבלי השירות שלך? מהם?
7. האם בתום הסדנאות אתה/מתייחס/ת לנושא באופן שונה? מה השתנה אצלך?
8. באיזו מידה לדעתך נתרמו כל משתתפי המיזם (אתה והחניכים) מהסדנאות? נסה להצביע ולומר מהן לדעתך התרומות של סדנאות אלו.
9. מה היו האתגרים/הקשיים עמם התמודדת במהלך הסדנה? כיצד התמודדת עם אתגרים אלו?
10. האם 4 סדנאות הן מספיקות/מעט/יותר מדיי לדעתך על מנת לייצר מודעות לתופעה?
11. האם יש דברים שהיית משנה במיזם זה? מה היית משנה?
12. האם הסדנאות תרמו לך מבחינה מקצועית? אם כן, במה?

התייחסות לתדריך למדריך:

- האם קראת והשתמשת בתדריך למדריך?
- מה יש לך לומר על תרומת התדריך? האם הוא ברור? מועיל? במה הוא סייע לך? האם היו דברים חסרים שהיית שמחה שיהיו שם? האם היו חלקים ספציפיים בהם השתמשת יותר?

התייחסות למצגת בשפה פשוטה:

- האם הצגת את המצגת למקבלי השירות?

- מה יש לך לומר על תרומת המצגת? האם היא ברורה? מועילה? במה היא סייע לך?
- האם לדעתך המצגת הצליחה להסביר למקבלי השירות בסדנה את המונח "אלימות מילולית" ואת סוגיה השונים? אם כן, כיצד?

התייחסות לסרטונים:

- אשמח אם תתייחס לאיכות הסרטונים שהופקו עבור מיזם זה.
- באופן כללי עד כמה הם מתאימים ומוצלחים בעיניך?
- עד כמה הם היו בהירים ומובנים למשתתפים?
- עד כמה הם הצליחו להעביר ידע ומסרים באופן ברור?
- האם החלופות הקיימות הוצגו באופן שהמשתתפים יכלו להבין אותם ואת משמעות הבחירה ביניהם?
- באיזו מידה הסרטונים הצליחו להביא לדיון משמעותי בקבוצה (כמובן בהתאם לאוכלוסיית היעד)?
- האם היו קשיים טכניים/ארגוניים כלשהם בהקשר של הסרטונים?

נספח 6: שאלון להערכת התכנית – בעיני מקבלי השירות (בסיום התכנית)

(יש למלא שאלון זה תוך כדי ראיון עם המשתתף, ולכתוב את הדברים כפי שמשיב).

משתתף יקר/ה,

אנחנו רוצים להגיד לך תודה שהשתתפת בפעילות שעסקה באלימות מילולית!

כדי ללמוד ממך האם הפעילות היתה מוצלחת, אנחנו נשאל אותך כמה שאלות, ונבקש ממך לענות על השאלות. בבקשה נסה לענות לפי איך שאתה חושב ומרגיש.

תודה על שיתוף הפעולה!

מצוות התכנית.

משתני רקע של המשתתפת (למילוי על ידי המראיין):

- מהי רמת המוגבלות של המשתתפת. (קלה, קלה-בינונית, אחר) לפי ידיעתך?

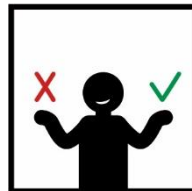
- בכמה מפגשים נכחה המשתתפת?

- בכל 4 המפגשים - במחצית מהמפגשים (בשניים) - במפגש אחד בלבד

שאלות למקבל השירות:

1. האם אתה רצית ובחרת להשתתף בפעילות הזו?

לא

כן

אם השיב "כן" - למה רצית להשתתף?

2. לפי דעתך, מה זו "אלימות מילולית"?

3. האם למדת דברים חדשים על אלימות מילולית בסדנאות? אם כן, מה למדת?

4. האם נהנית בפעילות?

× לא
נהנית

נהנית
✓ קצת

נהנית
✓✓ מאוד

5. מה הכי אהבת בפעילות הזו?

6. מה לא אהבת בפעילות הזו?

7. האם משהו היה לך קשה בפעילות?

× לא

✓ כן

אם כן - מה היה קשה?

8. אם יקללו אותך, או יפגעו בך או יעליב אותך – מה תעשה? איך תגיב?

9. מה עוד אפשר לעשות כאשר מישו פוגע בך במילים?

10. כשמישהו פוגע בך - האם חשוב לפנות למדריך או למישהו שאתה סומך עליו? אם כן –
למה? איך הוא יכול לעזור?

11. האם סיפרת לחברים שלך או למשפחה שלך על הפעילות הזו?

× לא

✓ כן

אם כן - למי סיפרת? ומה סיפרת להם?

שביעות הרצון מהסרטונים:

אני אשאל כמה שאלות על הסרטונים שראינו ביחד בנושא אלימות מילולית. אודה לך אם תענה/י עליהן –
בתשובות כן או לא.

לא	כן	
		האם הסרטונים היו ברורים?
		האם הסרטונים לימדו אותך דברים חדשים?
		האם נהנית לראות את הסרטונים?
		האם כדאי גם לחברים אחרים לראות את הסרטונים?
		האם היה לך קשה לראות את הסרטונים? (אם עונה שכן – לשאול מה היה קשה?)

האם יש לך עוד משהו להגיד על הסרטונים שראינו?

תודה רבה על שיתוף הפעולה!

